

ÇAĞATAY TÜRKÇESİNDE *BOL*- “OLMAK” FİİLİNİN ÇOK ANLAMLI YAPISI

The Polysemic Structure of the Verb Bol- “to be” in Chagatai Turkish

Filiz Meltem ERDEM UÇAR*

Dil Araştırmaları, Güz 2016/19: 125-151

Öz: Kelimelerin, çeşitli aktarmalar ve anlam genişlemeleri sonucu temel anlamlarıyla ilişkili yeni anlamlar kazanıp birden çok kavramı yansımasına çok anlamlılık adı verilir. Türkçenin her döneminde yaygın olarak görülen çok anlamlılık, özellikle kullanım sıklığı yüksek olan fiillerde daha çok göze çarpmaktadır. Metinlerin doğru yorumlanmasında kelimelerin, özellikle de fiillerin kazandığı yan anlamların tespit edilmesi büyük önem taşır. Bu durum, dilin işlenmişliği ve söz varlığı açısından ulaştığı seviyeyi yansıması bakımından da ayrıca önemlidir. Bu doğrultuda çalışmamızda, Türkçede kullanım sıklığı oldukça yüksek olan *bol*- “olmak” fiilinin Çağatay Türkçesindeki çok anlamlı yapısı incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok anlamlılık, anlam bilimi, *bol*- fiili, fiiller, Çağatay Türkçesi.

Abstract: It is defined as polysemy when words acquire new meanings in line with their original meaning through various metonymies and semantic expansions. Polysemy common in every period of Turkish is evident especially for frequently used verbs. It is of utmost importance that connotations, especially for verbs, are identified to interpret texts correctly. It is also significant as it shows how refined and elevated a language is in terms of vocabulary. In this respect, our study deals with the polysemic structure of the verb *bol*- “to be” in Chagatai Turkish, which is a frequently used verb.

Keywords: Polysemy, semantics, the verb *bol*-, verbs, Chagatai Turkish.

Giriş

Dilin en güçlü ögesi olan kelimeler, kavramların ses birleşimleriyle söz hâline gelmiş şekilleridir. Yani sese bürünmüş kavramlardır. Kavram ile ses arasındaki ilişki nedensizdir. Başka bir ifadeyle varlıklarla onların isimleri arasında ses ya da nitelik yönünden herhangi bir bağ bulunmamaktadır¹. Böyle bir bağ söz konusu olsaydı varlıklara verilen isimlerle soyut kavramların karşılıklarının bütün dünya dillerinde aynı olması gerekirdi. Saussure, dilin bu özelliğini *arbitraire du signe* “gösterenin nedensizliği” ilkesiyle açıklar. Kelimeler, insanlar arasında bir anlaşma, uzlaşma ürünüdür, aynı dili konuşan toplumların ortak malıdır. Ancak dil, gerçeği değil, gerçeğin

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE. filizmeltemerdemucar@gmail.com. Gönderim Tarihi: 21.06.2016 / Kabul Tarihi: 12.10.2016

1 Ses taklidi kelimelerde ise durum farklıdır. Bu tür ögelerde Saussure'nin (1976: 61-64) motivation “nedenlilik” terimiyle ifade ettiği ilişki bulunmaktadır.

insan zihninin süzgecinden geçirilmiş şeklini yansıttığından insanların, dolayısıyla da toplumların gerçeği yansıtmaya biçimleri de birbirinden farklıdır. Her dilde varlıklara, kavramlara farklı isimler verilmesi de aslında bu durumdan kaynaklanmaktadır (Saussure 1976: 61-64; Aksan 1978: 17, 32-34; 2009: 3-33).

Kavram ile ses arasındaki ilişki nedensiz olmakla birlikte bunlar arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Saussure'a göre *kavram* ve *ses* bir kâğıdın iki yüzü gibidir, birbirinden ayrılmaz² (Saussure 1976: 105). Dilin başlangıcında her kelime bir kavramı anlatmaktayken insan zihninin gelişimi ve çeşitli eğilimleri sonucu genellikle birbirine benzer nitelik ve işlevdeki nesnelere arasında ilişki kurularak bir kelime, ilk yansıttığı kavramın yanı sıra başka kavramları da anlatır duruma gelmiş; daha canlı, daha kolay bir anlatıma yönelinmiştir. Başlangıçta bireye özgü olan kullanımlar, zamanla yaygınlaşarak toplumun ortak malı hâline gelmiştir (Aksan 1978: 123-124; 1998: 183-187; 2004a: 65). Böylece terimler ve araç gereç isimleri dışındaki kelimelerin çoğu, çeşitli aktarmalar ve anlam genişlemeleri sonucu temel anlamlarıyla ilişkili yeni anlamlar kazanıp farklı fakat birbiriyle ilişkili başka kavramlara gönderme yapmaya, birden fazla kavramı anlatır hâle gelmeye başlamıştır. Bu durum, *çok anlamlılık* terimiyle ifade edilmektedir (Aksan 1978: 54-55, 76; Erkman Akerson 1997: 64).

Çok anlamlılığın her dilin söz varlığında, özellikle de gelişmiş kültür dillerinde sıklıkla görüldüğünü dile getiren Aksan (1978: 78; 2004b: 322)'a göre yeni fakat temel anlamla ilişkisi olan kavramların aynı isimden yararlanılarak anlatılmak istenmesi, insan dilinin bir başka yönünü, toplumlar arasında dünyayı görüş bakımından farklar olduğunu ortaya koymakta; insan zihninin işleyişine, ondaki ruhi olaylara, kavramlar arasındaki bağlara ve bağ kurma eğilimlerine tanık olmaktadır.

Bu durumda Aksan'ın, çok anlamlılığın *dilde tutumluluk* ilkesiyle de ilişkili olabileceğini ileri süren Ullmann'ın görüşüne tam olarak katılmadığı açıktır. Zira Ullmann (1959: 118), dillerde her kavramın ayrı bir terimle gösterilmesinin imkânsız olduğunu; dolayısıyla çok anlamlılığın çıkış sebeplerinden birinin de bu durum olabileceğini vurgularken Aksan (1978: 78; 2004b: 322), çok anlamlılığın gelişmiş dillerde daha yaygın olduğunu, bu dil olayının dil yetersizliği değil, bir dil zenginliği olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Türkçenin her döneminde yaygın olarak görülen çok anlamlılık, kısa bir süre içinde ve belli bir lehçede ortaya çıkabileceği gibi uzun yüzyıllar boyunca aynı veya farklı lehçelerde de gerçekleşebilir (Aksan 1978: 76-77). Türkçede çok anlamlılık, özellikle kullanım sıklığı yüksek olan fiillerde daha çok göze çarpmaktadır. Metinlerin doğru yorumlanmasında kelimelerin, özellikle de fiillerin kazandığı yan anlamların tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Tespit edilen her yeni anlam, anlam bulanıklığını da ortadan kaldırır. Çok anlamlılık, dilin işlenmişliği ve söz varlığı açısından ulaştığı seviyeyi yansıtmaya bakımından da ayrıca önemlidir.

Bu doğrultuda çalışmamızda Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmış eserlerde yüksek bir kullanım sıklığına sahip olan *bol-* "olmak" fiilinin çok anlamlı yapısı üzerinde durulmuştur. Taranan eserlerin seçiminde, Çağatay Türkçesinin üç döneminin de dil özelliklerini tam olarak yansıtan eserler olmasına özen gösterilmiştir. Görsel bütünlüğü

2 Saussure, kelimeleri *gösterge*, kelimenin kavram yönünü *gösterilen*, ses yönünü de *gösteren* terimleriyle ifade eder (Saussure 1976: 59-72).

sağlamak adına eserlerden seçilen örneklerde ç ve ç işaretleri ç ile; ä ve e işaretleri e ile; i ve é işaretleri é ile; ĩ ve Ī işaretleri Ī ile; ĩ ve ı işaretleri ı ile; ĩ ve i işaretleri i ile; q ve k işaretleri k ile; ŋ, ñ ve ŋg işaretleri ŋ ile; š ve š işaretleri š ile; ũ ve ü işaretleri ü ile; x ve ħ işaretleri ħ ile gösterilmiştir. Bunun dışında örnek kelimeler, taranan eserlerin hazırlayıcıları tarafından transkribe edildiği şekliyle aynen verilmiş, kelimelerin yazım şekillerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

1. Çağatay Türkçesinde Bol- “Olmak” Fiilinin Çok Anlamlı Yapısı

Bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan (Korkmaz 2007: 91) fiiller, isimlerle birlikte sözlüklerin başlıca ögesini oluşturur. Birden çok varlığın aynı eylemi yapıyor olması nedeniyle sözlüklerdeki fiil sayısı isimlere göre çok daha azdır. Ancak farklı varlıkların aynı eylemi yapıyor olması, fiilleri sayıca sınırlı kılarken onların anlam yapılarını renklendirir ve dolayısıyla sözlüklerdeki anlamlarının artmasını sağlar (Karaağaç 2013: 279-280). Çok anlamlılık olarak adlandırılan bu durum, özellikle kullanım sıklığı yüksek olan fiillerde daha çok görülmektedir.

Türkçede yüksek kullanım sıklığına sahip olan fiillerden biri de *bol-* “olmak” fiilidir. Tarihî lehçelerde ve Oğuz grubu (Türkmen Türkçesi hariç) dışındaki çağdaş lehçelerde çoğunlukla *bol-* “olmak” şeklinde bulunan bu fiil, tarih boyunca hem esas hem yardımcı fiil olarak kullanılmıştır³. *Bol-* “olmak” fiili⁴, Çağatay Türkçesiyle yazılmış eserlerde de oldukça yüksek bir kullanım sıklığına sahiptir. İçinde bulunduğu bağlama göre farklı anlamlar kazanmış olan bu fiil, konunun daha anlaşılır olması açısından çalışmamızda esas fiil ve yardımcı fiil olarak ayrı iki başlık altında değerlendirilmiştir.

3 *Bol-/ol-* “olmak” fiilini esas ve yardımcı fiil olarak ele alan çalışmalardan belli başlıları şunlardır: Acarlar, Kevser (1969). “Olmak Fiilinin Özellikleri”. *Türk Dili Dergisi*, XX/216, s. 714-718; Turan, Zikri (1996). “Eski Anadolu Türkçesinde Ol- Cevherî Fiili”, *TDAY-Bulleten 1999*, s. 265-289; Özmen, Mehmet (2000). “Olmak Fiili ile Kurulan Birleşik Fiil Çekimleri Üzerine”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, 2, s. 1417-1426; Karabacak, Esra (2004). “Olmak Fiili Üzerine”. *Zeynep Korkmaz Armağanı*, Ankara: TDK Yayınları, s. 235-248; Mayemerova, Aynur (2004). “Kazak Türkçesinde Fiil+Sıfat-fiil Ekleri+Bol- Yardımcı Fiili Kuruluşundaki Tasvir Fiilleri”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 20-26 Eylül 2004, II, s. 2055-2064; Tañç, Mustafa (2005). “Çağdaş Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinde Bol- Yardımcı Fiilinin İktidar ve İmkân Bildirmesi Üzerine”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi 2009*, 19, s. 81-101; Ergönenc, Dilek (2005). “Nogay Türkçesinde Sıfat-Fiillerle Kullanılan Bol- Fiilinin İşlevleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, 10, s. 148-156; Ağca, Ferruh (2007). “Maniheizt ve Budist Türkçe Metinlerde Fiil+mAk+İyEk bol- Yapısı Üzerine”, *Türkbilg*, 14, s. 3-21; Karabeyoğlu, Adnan R. (2007). “Orhun Yazıtları’nda Bol- ve Er- Fiilleri Üzerine”, *TÜBAR XXII*, s. 87-100; Turgunbayer, Çaştegin (2008). “Kırgız Türkçesinde Bol- Fiilinin İşlevleri ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları”. *Türkbilg* 15, s. 126-135; Ay, Özgür (2011). “Ol- Fiili ile Yapılan Birleşik Çekimler ve Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Kullanımı Üzerine”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, s. 659-671; Aslan, Sema (2012). “Türkiye Türkçesinde Ol- Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri”, *Bilg*, 63, s. 11-30; Ceritoğlu, Murat (2013). “Er- ve Bol- Ana Yardımcı Fiilleriyle Oluşturulan Birleşik Eylemlerin Kılıfı Üzerine”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10/4, s. 153-164; Kaşgarlı, Raile Abdülvahit (2014). “Bol- Fiilinin Yeni Uygurcadaki İşlevi Üzerine”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 51/51, s. 95-135; Uluhan, Özalan (2014). “Türk Dilinin Çağdaş Dialektlerinde Cevherî Ek Fiil Olarak (B)ö(l)- Fiili”, *TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3, s. 6-31; Bulut, Gülşah (2014). *Tarihî Türkiye Türkçesinde Perifrasitik Fiil Yapıları (olmak Yardımcı Fiili ile Kurulan Birleşik Çekim Yapıları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

4 *Bol-* “olmak” fiili, Çağatay dönemi eserlerinde daha çok *bol-* şekliyle görülmekle birlikte fiilin *ol-* biçimi de Oğuzcanın etkisiyle sık sık karşımıza çıkmaktadır.

1.1. Esas Fiil Olarak *Bol-* “Olmak” Fiili

Türkoloji sahasında *bol-* “olmak” fiilinin daha çok yardımcı fiil olarak işlevleri incelenmiş, fiilin esas fiil olarak anlam boyutları üzerine yeterince çalışma yapılmamıştır. Kendisinden önce gelen kelime veya kelime grubu cümlenin bir ögesi olduğunda *bol-* “olmak” fiili başlı başına bir anlam ifade etmektedir. Bu durumda söz konusu fiil, yardımcı fiil olmayıp esas fiil özelliği kazanır (Karabacak 2004: 236). Acarlar (1969: 714-716), “Olmak Fiilinin Özellikleri” adlı çalışmasında, bu fiilin özne durumunda olan bir kelime veya kelime grubundan sonra, zaman bildiren zarflardan sonra, edat gruplarından sonra, zarf-fiil gruplarından sonra, yönelme hâli eki almış kelime veya kelime gruplarından sonra, yer bildiren bulunma hâli eki almış kelime veya kelime gruplarından sonra, sebep ifade eden çıkma hâli eki almış kelime veya kelime gruplarından sonra geldiğinde; şartlı ya da başka çekimli fiilli yardımcı cümleye bağlı olarak kullanıldığında; soru ya da istek bildiren cümlelerde geniş zamanın olumlu ya da olumsuz çekimine girerek kabul veya ret bildirmek üzere kullanıldığında esas fiil olarak başlı başına bir anlam taşıdığını ifade etmiştir.

Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmış eserler incelendiğinde *bol-* “olmak” fiilinin başlı başına bir fiil olarak oldukça zengin bir anlam alanına sahip olduğu gözlenmiştir. Söz konusu fiilin dönem eserlerinden tespit edilen anlamları şu şekildedir:

1.1.1. Meydana gelmek, ortaya çıkmak, oluşmak, varlık kazanmak, var olmak

Çün zelzele boldı érse hâre / Bolur nefis içre pâre pâre “Zelzele olduğunda granit nefis içinde pare pare olur.” (LM 755).

Yana bir bu kim ol fursatta andak at öleti boldı kim tavıla tavıla atlar yıkılıp öle kirişti “Bir de o sıralarda öyle bir at salgını oldu ki tavla tavla atlar düşüp ölmeğe başladılar.” (BN I 17a/12).

Körmedi hiç kim binâ-yı tokkuz eyvân bolğalı / Şer’ tahtında senin tég bir şeh-i şāhib-kırān “Dokuz kat gökyüzü var olduğundan beri hiç kimse şeriat tahtında senin gibi ikbal sahibi, başarılı bir hükümdar görmemiştir.” (GD 19).

‘Alī Hān katığa Şāh Melikdin burun bardı tağı bolğan vākı’atnı bir bir aytdı “Ali Han’ın yanına Şah Melik’ten önce giderek olan olayları bir bir anlattı.” (ŞT 94b/17-18).

Émdi biz bu ayılğan tört miñ yılda bir at-be-at kimniñ bolğanın ve kimniñ bolmağanın bilmey turur miz “Şimdi biz bu sözü edilen dört bin yılda bir bir, isim isim kimin olduğunu, kimin olmadığını bilmiyoruz.” (ŞT 85a/7).

Barınça altı cihet, yétti kök ü tört erkān / Cihānda bolğanıça nesl-i Ādem u Havvā “Cihanda altı cihet, yedi gök ve dört erkân (dört unsur) ve Ādem ile Havva’nın nesli var oldukça...” (MSD 358).

Fitneler bolğay ki aytıp bolmağay / Çün hırāmān çıksa öydin taşkarı “Salınarak yürüyen (sevgili) evden dışarı çıktığında kargaşa olacak, konuşulamayacak.” (LD 415/2).

Tā cihān bolğay alarnıñ yaruğ hāñrālarınñ netāyici cihān ehlidin kem bolmasun “Cihan var olduğu sürece kendilerinin aydınlık hatıralarının neticesi cihan ehlinden eksilmesin.” (MN I TR670a/24).

Hüsn içinde bir sēniñ tēg dil-rübā bolğay mu hīç / 'Işk élige dağı mén dék mübtelā bolğay mu hīç "Güzeller içinde senin gibi bir gönül hırsızı, aşk ülkesinde de benim gibi bir tutkun **var mıdır?**" (GD 424).

Bā-vücūd-i ihtisār-i maktüb-i müstevî şan 'atuda kim andın müşkilrek şan 'at bolmas "Bilhassa ihtisār-i maktüb-i müstevî sanatından daha müşkül bir sanat **yoktur.**" (MN I TR 677b/23).

Dēdi Allāh eyā Mūsā Muḥammed bolmasa érđi / Bu tokuz gerdün-ı gerdün yaratmas érđim aşlā men "Allah, ey Musa, Muhammed **olmasaydı** ben bu dokuz kat göğü asla yaratmaszdım, dedi." (MN 12/74).

Küyda şeydā köñül feryād kılma ba 'd-ez-Īn / Kēçe yā kündüz uyur vaqtıda ğavğā bolmasun "(Ey) deli gönül, bundan sonra (sevgilinin) yakınında feryat etme. Gece veya gündüz uyku vaktinde kavga **olmasın.**" (HBD 139/6).

Közüm bağır kanıdın yüz niğār kılmas édi / Eger köñülge muvāfık niğār bolsa, nédi "Eğer gönlüme uygun bir güzel **olsaydı** gözüm bağır kanından yüzümü süslememiş olurdu." (MSD 642).

Téz Oguz iliniñ içinde uruş bolup kızıl kan kara su teg aқа turur "Çok yakında Oguz halkının içinde savaş **olacak**, kızıl kan kara su gibi olacak." (ŞT 95b/5).

1.1.2. Gerçekleşmek, yapılmak

Bu iş mundın özge bola almas "Bu iş bundan başka **olamaz.**" (ML B42b/6).

Veh né kün bolğay ki bāğ içre tüzüben bezm-i 'ıyş / Kılsa ol serv-i revān köz ğılşeni içre hırām "Bahçede eğlence meclisinin kurulması hangi gün **olacak** (acaba)? (Bu meclis kurulunca) o uzun boylu sevgili de göz bahçesinde salına salına yürüse (sevgiliyi görebilsem)." (HBD 105/4).

Alar dēdiler kim tarīkat meşāyihiniñ FārsĪ kütüb ve resāyilin az müṭāla 'a kılıpdur ammā çün sēniñ hevesiñ bar andağ bolsun "Onlar dediler ki tarikat şeyhlerinin Farsça kitaplarını ve risalelerini az değerlendirmiştim ama mademki senin isteğin var, öyle **olsun.**" (HM T768a/12-13).

Köprek iş-küç alarnıñ meşvereti bile bolur édi "İşlerin çoğu ona danışılarak **yapılırdı.**" (BN I 24b/16).

1.1.3. Bir şeyden yapılmak

Köñlimiz buğday unındın bolğan aşnı tiley turur "Gönlümüz buğday unundan **yapılan** yemeği istiyor." (ŞT 90b/6).

Şifā üçün eşikiñ toprağındın / Közümge tütüiyā bolmasa bolmas "Gözlerimin şifası için senin kapının önündeki topraklardan sürme **yapılmazsa** olmaz." (GD 1116).

Yāreğa tañğan mamuğlardın bolup başımğa tāc / La'l ü yākūt éylemiş ol tācğa zĪver yara "Yaraya sarılan pamuklardan başıma taç **yapılmış.** Pamuklara yapışan yara izleri o taca süs niyetine lal ve yakut olmuş." (BV 30/5).

1.1.4. Bir olayla karşılaşmak, başına bir şey gelmek

Şāğirdқа dédi kim saña né boldı? "Öğrenciye sana ne **oldu**, diye sordu." (NMSF Ü44a/25).

Néçe kim çekdim saçın yaylık perîşân hâllik / Sormadıñ bir kim né boldı nétti der-hânım sana “(Senin) saçların gibi dağınık (perişan) bir hâle düştüm. Ey sevgili, sana ne **oldu** (başına ne geldi) diye bir kez bile sormadın.” (GD 290).

‘İşk şu ‘übetidin hâliniñ bir bir şiddetin ayıp hîç kişiğe bu hâllar bolmasın dep istid’â körgüzmek bu mañla’da hûb tüşüptür “Aşk güçlüğünden hâlinin bir bir şiddetini söyleyip hiç kimsenin başına bu hâller **gelmesin** diye duada bulunmak hususunda bu matla da güzel düşmüştür.” (MN I TR690b/7-8).

Vaşlıña yetkey bu cân yâ zâr öltürgey firāk / Vādī-i ‘ışkıñğa tüşüm her né bolsa yâ naşīb “Bu can ya sana kavuşacak ya da ayrılık acısıyla ölecek. Senin aşk vadine düştüm. Ne **olursa** (başına ne gelirse) nasibimdir.” (GD 330).

1.1.5. Bir yerde doğmuş olmak, kökü bir yere dayanmak

Ne yerdin bolur sen ve kaydan kele turur sen “**Nerelisin** ve nereden geliyorsun?” (ŞT 104a/6-7).

1.1.6. Bir yerde ikâmet etmek, belli bir süre yaşamak, bulunmak, bir yere yerleşmek

Barıp bir yıldın artukrak Tebrîzde boldı “Gidip bir yıldan fazla Tebriz’de **kaldı**.” (BN I 10a/20).

Ekse yatan kara tağğa uğrap keldüm / Kañkı güruh toy tutmadı anda boldum “Ters yöne doğru uzanan kara dağa ulaştım. Hangi topluluk toy yapmadıysa orada **kaldım**.” (ŞT 100b/14).

Ol Hindüstânda bolğan kişidür, tâ aña tañkık bolmağay bitimemiş bolğay “O Hindistan’da **yaşamış** kişidir, incelemeden yazmış olamaz.” (HM T762b/6).

Ëlñiñ bir çetinde men otururup ve bir çetinde oğlum birlen sen bolğul “Ülkenin bir tarafında ben oturacağım, bir tarafında da oğlumla sen **ol**.” (ŞT 94b/10).

Zamâne zulm étip ayırdı méndin sên perî-veşni / Nédey her kayda kim bolsañ nigeñ-bâniñ Hüdâ bolsun “Felek zulmedip beni peri gibi güzel olan senden ayırdı, ne yapayım, (şimdi) her **neredeysen** Allah seni korusun.” (GD 2014).

Bî-ser ü sāmān bolup bolsañ cihān eyvānıda / Rāz-ı dilni ayıtıban her yerde bolsañ biz ikev “Biz ikimiz dünyanın herhangi bir yerinde rastgele **bulunarak** gönlün sırrını anlatsak.” (ŞMM 25/23).

Hasretinñde gerçi boldı lutfīğa uyku harām / Kayda bolsañ ‘işret uykusı sana bolsun helāl “Senin hasretinle Lutfi’ye uyku haram oldu. Her **neredeysen** işret uykusu sana helal olsun.” (LD 144/7).

Belh ve Semerkand sarı barıp müddetī bolup yana Dāru’s-salṭanat ‘azîmeti kıldılar “Belh ve Semerkant taraflarına varıp bir müddet **kaldıktan** sonra tekrar salatanat merkezine (Horasan) dönmeye koyuldular.” (MN I TR660a/13).

Ve kabrı öz bolur meskenide oğ durur “Kabri **yaşadığı** meskenindedir.” (MN I TR664a/5).

Köprek evkāt Esterābād ve İşferāyin ser-kārı ve Cuveyn ve Bahrābād ve ol nevāhīde bolur “Çoğu zaman Esterābād ve İşferāyin’de görevli olur, Cuveyn, Bahrābād ve o bölgelerde **bulunurdu**.” (MN I TR674a/26-27).

Meşhedlikdur ve anda bolur "Meşhedlidir ve orada yaşar." (MN I TR675b/18-19).

Semerkind'da bolur érđi "Semerkant'ta yaşardı." (MN I TR668a/23).

Köprek evkât Mehd-i 'ulyâ Gevher Şâd Bigim medresesi tigreside bolur érđi, ammâ emđi şehride sâkindür "Çoğu zaman Mehd-i Ulyâ Gevher şâd Bigim medresesinin çevresinde bulunurdu, fakat şimdi şehirde yaşamaktadır." (MN I TR674a/21-22).

Fergâna bile Kâşgâr arasındaki tağlarda bolurlar "Fergana ile Kaşgar arasındaki dağlarda otururlar." (BN I 32a/19).

1.1.7. Herhangi bir yerde bulunmak, herhangi bir ortamda bulunmak, yer almak, herhangi bir ortama katılmak

Mundın artuğ bizim şöhetimizde bola almas-sin "Bundan sonra bizim sohbetimizde bulunamazsın." (NMŞF Ü211b).

Ölgeniñde bolmadım. Bir ayak su bere bilmedim ve hizmetine yaramadım "Ölürken bulunamadım (yanında yoktum), bir bardak su veremedim, hizmetinde bulunamadım." (ŞT 93b/10).

Zulm birle ol eger cânımğa sürse tîğ-ı katl / Yığlaban bu hâlime başımda bolsa nevha-ger "Öldürücü kılıcı zulümle bana saptığında başımda ölü ağlayıcısı olsa içine düştüğüm duruma ağlar." (HBD 48/5).

Eger kaşımında uşal gül-'izâr bolsa, nédi / gamî yok érđi gamım ger hezâr bolsa, nédi "Eğer karşımda o gül yanaklı (sevgili) olsaydı (bulunsaydı) gamım binlerce olsa dahi gam yok idi." (MSD 640).

Meniñ kaşımında hem haylî bolup edi "Benim yanımda da uzun müddet bulunmuştu." (BN I 23a/18).

Dâyim Serahs'da Hazret-i Şeyh Lokmân kuddise sirruhu mezârı başıda bolur "Daima Serahs'ta Şeyh Lokmân Hazretleri'nin, sırrı mübarek olsun, mezarı başında bulunurdu." (MN I TR673a/26).

Mîr 'Alî Şer Nevâ'î Harîdın Semarkandğa kelgen fırsatlar Aħmad Hâjjî Beg bile bolur edi "Mir Ali Şir Nevâyî Heri'den Semerkant'a geldiğinde Ahmet Hacı Bey ile beraber bulunurdu." (BN I 21a/26).

Ve köprek evkât nüvîsendeler ve 'amel-dârlar tigreside bolur érđi "Çoğu zaman kâtipler ve bestekârlar çevresinde bulunurdu." (MN I TR667b/4).

1.1.8. (İnsan dışı varlıklar için) herhangi bir yerde bulunmak, yer almak

İkki kılıç bir kında bola almas "İki kılıç bir kında bulunamaz." (NMŞF Ü283b/20).

Tarşî' şan'atı kim matla'dın özge beyde bola almas. "Tarsi sanatı matla beyti dışında başka beyitte olamaz." (ML B32a/24).

Teberrük haysiyetidin kim ol Hazret'niñ mübârek ismi bu muhtaşarda bolğay, ol leğâyifdin biri bile ihtişâr kılulur "Teberrük haysiyetiyle o Hazret'in mübarek ismi bu muhtasarda yer alsın diye bir latifesini kaydetmekle yetinildi." (MN I TR685b/10).

1.1.9. Belli bir zamana ulaşmak, yaklaşmak

Néçe bolsun sâkiyâ âhîr gubâr-ı hâtırım / Tut mey-i şâfî ki hengâm-ı şafâ boldı yana “Ey saki, gönlümün kederi daha ne kadar sürsün. Saf şarap sun çünkü saf vakti **geldi** yine.” (GD 52).

Yana yaz boldı kökerdi büstân u bâğlar / Lâle dâk bağrında boldı tâze êski dâğlar “Yine yaz **geldi**, bağı bahçe yeşerdi. Gönlümdeki eski yaralar da lale gibi tazelendi.” (GD 727).

Boldı gül vakti vü mén hâr-ı gamıdın mübtelâ / Hicr otudın lâle dâk bağrında yüz dâğ-ı belâ “Gül vakti **geldi** ve ben sürekli acı çekmekteyim. Ayrılık ateşiyle bağımda lale gibi yüzlerce yara açıldı.” (HBD 6/1).

*Dehr içinde âfetî tüşmiş kıyâmet boldı mı / Yâ ki çıkkan bezmdin mest ol perî-
peyker müdür* “Dünyaya bir afet düşmüş, acaba kıyamet günü mü **geldi**? Yoksa meclisten çıkan o peri yüzlü müdür (sevgili midir)?” (HBD 35/5).

Bahâr bolğaç ol bâğçeğa reyâhîn ve eşcâr êkkey “Bahar **gelince** o bahçeye reyhanlar ekip ağaçlar dikecek” (HM T760b/16).

Bu kün taşlap kâlipdürsen ki âlemlerni yollarda / Néçük ümmetleriñni kollageysen küni bolğanda “Sebep nedir ki cümle yârânların çölde kaldılar? Onları nasıl kollayacaksın Mahşer günü **geldiğinde**?” (MN 8/50).

Kéçe tañ atkunça vü kündüz akşam bolğunça işi muţâla’a érdi “Nice gün tan vaktinden akşam **oluncaya** kadar mütalaa ile meşgul olurdu.” (MN I TR678a/1).

*Kan barurdın gerçi cismim bâğığa bolmuş hazân / Turferak kim kıandın açmış yüz gül-
i ahmer yara* “Gerçi (sürekli) kan gitmekten vücut bahçeme (bedenime) sonbahar **gelmiş** ama bu kandan yüzdeki kırmızı güle benzeyen yara daha da güzelleşmiş.” (BV 30/4).

Yüzüñni körse Sekkâkî közin yaşın tıya bilmes / Belî gül mevsimi bolsa teñizlerdin akar seyli “Sekkâkî senin yüzünü görse gözyaşına engel olamaz; elbette gül mevsimi **gelse** denizlerden seller akar.” (MSD 674).

Ger bahâr bolsa yér ménî hâş u ‘âm / Bu sözümnî kılay émdi tamâm “Bahar **olunca** seçkinler ve halk (herkes) beni yer, bu sözümü şimdi tamamlayayım.” (MM 21).

Hâdiyâ evvel kamuğni kigürüp öz yoluña / Vaqt-ı âhîr bolsa İmân birle dünyâdın çıkar “Ey doğru yola yönelten yüce Allah, önce herkesi kendi yoluna (İslam’a) sevk et, **son vaktimde** beni de iman ile dünyadan çıkar (imanla ruhumu al).” (MSD 22).

Vaşlıda köz gâh yığlar geh bañar ruhsârığa / Gâh yağıp gâh turğan dâk bahâr olğaç şehâb “Bahar **geldiğinde** bulutun bazen yağıp bazen durması gibi sevgilinin yanındayken göz bazen ağlar bazen de onun yanağına bakar.” (HBD 14/3).

Çék cefâ vü cevri ü nâzı barını / Bir kün olğay kim degeyler bar bar “Bütün eziyetlere, sıkıntılara, nazlanmalara katlan; bir gün **gelecek** ve sana ‘var var’ diyecekler.” (LD 379/2).

1.1.10. Belli bir zaman geçmek, tamamlanmak, sürmek

On kün boldı kim bu mescidde mü’ezzîn-lık kılu turur mén. “On gün **olacak** ki (on gündür) bu mescitte müezzinlik yapıyorum.” (ÇGT 72a/8).

Ey dōstlar, mēni tirig dēmeñ körüben şūretim / Köp boldı cānım algalı ol köñlüm alğan ārzūsi "Ey dostlar, benim suretimi görünce bana diri demeyin, çünkü o gönlümü alanın (sevgininin) arzusu canımı alalı çok **oldu**." (MSD 600).

Nēce yıl boldı kim yüz miñ yüz éllig miñ altunğa yakın anıñ evkāfidın hāşıl kılıp andağ maşrafığa yétkürdi "Nice yıl **oldu** ki yüz bin, yüz elli bin altına yakın vakıf geliri edilip masrafına harcandı." (MN I TR677a/11-12).

Ottuz yılğa yakın boldı kim hem anda mücāvır bolup sülük ve tā'atka meşğöldür "Otuz yıla yakın oraya yerleşmiş, sülük ve ibadetle meşguldür." (MN I TR684b/19).

Kalaçlarınñ pādişāhlığı evvelidin tā āhiriğaça elig tört yıl boldı "Kalaçların hükümdarlığı başından sonuna kadar elli dört yıl **sürdü**." (ŞT 77b/4-5).

Mufārağat imtidādı on yıl bolup edi "Birbirimizi görmeyeli on yıl **olmuştu**." (BN I 9a/17)

Ögürçik zamānından tā bu vaqtkaça beş yüz yıl altı yüz yıl bolup turur "Ögürçik zamanından ta bu zamana kadar beş yüz ya da altı yüz yıl **geçmiştir**." (ŞT 98b/13-14).

Kozı Yavı Hān birlen Korkut Atanıñ hānı İnelniñ arası nēce yıl olur "Kozı Yavı Han ile Korkut Ata'nın hanı İnel'in arasında kaç yıl **vardır**." (ŞT 85a/5-6).

1.1.11. Uygun düşmek, yerinde görülmek, yerinde olmak

Hālā ança çağlığ kuvvetliğ kişi dēmeseler ki bolğay "Şu sıra onun gibi şiirde kuvvetli biri yok denilse **yeridir**." (MN I TR685a/10).

Sala almaydur anıñ sarı Nevāyī öziñi / Ey köñül fāyide yok bolmas öziñni salmaq "Nevāyî ona doğru gidemez. Ey gönül, kendini saklamak **olmaz** (doğru değil), bundan bir fayda sağlayamazsın." (NŞ 314/7).

Didi Mūsā özüñ köñlüm unamas / Eger gusl étmesem hergizde bolmas "Mūsâ, özüm, gönlüm kabul etmez. Eğer gusletmesem asla **olmaz**, dedi." (MN 4/20).

Bu husrev-i gerdün-cāhni kim nesebi bābıda hāme sürsem, yüz miñ hān u hākānnı bu cüzvī muhtaşarda yığıştursa mu bolur ve bu dārā-yi encüm-sipāhni kim hasebi şerhide kalem ursam, yüz tümen hākān u kaan anıñ hamīde ahlākiça sözni bu muhaqqar evrākıda sığıştursa mu bolur? "Bu, makamı felek olan padişahın nesebi hakkında kalem sürsem yüz bin han ve hakani bu küçük muhtasarda toplamak mı **uygundur** (yoksa) yıldızlar kadar çok askeri olan hükümdarın hasebi şehrinde kalem vursam yüz binlerce hakan ve kağanın onun güzel ahlakına uygun sözlerini bu değersiz yapraklarda bir araya toplamak mı **uygundur**?" (MN I TR687a/26-27).

1.1.12. Bir şeyi elde etmek, edinmek, bir şeye sahip olmak, ulaşmak, erişmek

Sünbülüñni tarağanda gül üze tañdur 'arağ / Kim bulutluğ kēçeniñ elbette bolmas şeb-nemi "Sümbül saçlarını tararken gül üzerinde ter damlasının oluşması çok tuhaf. Çünkü bulutlu geçenin şebnemi **olmaz**." (LD 270/2).

Öziniñ üzümi ve bāğı bolmas "Kendisinin üzümü ve bağı yoktur." (BN II 134b/22).

Selāṭīñ dünyāda köp kildi vü kiçti, seniñ téğ bir / Felekniñ ger tili bolsa, aytsun kim kaçan kildi "Dünyaya pek çok sultan gelip geçti; feleğin dili **olsa** da söylese, acaba senin gibi biri ne zaman geldi?" (MSD 89).

Ëy Hüseyñî bolsa yüz cânıñ fidā kıł hicride / Kim tapılmas dünyide andağ yana mevzün yigit “Ey Hüseyñî, yüz canın **olsa** (yüzünü de onun) ayrılığında feda et. Çünkü dünyada onun gibi düzgün bir sevgili bulunmaz.” (HBD 22/7).

*Alıp bir cânım érnıñ, min ‘ivañ birdim aña miñ cân / Al émdi, **bolsa** miñ cânım, bir alğanı ziyān kıldı* “Dudağın biricik canımı alınca ben ona binlerce can bedel verdim; eğer bin canım **olsa** hepsini de şimdi al, bir taneyi almak ziyandır.” (MSD 684).

*Eger méniñ devletim **bolsa** sizniñ bu naşñhatlarıñızñı kabül kılğay men tédi* “Eğer benim bir devletim **olursa** sizin bu öğütlerinizi kabul ederim.” (ŞT 89a/7).

*Kişinin körmekke yahşı kızı ve hātūñı **bolsa** baqtı* “Kimin görülesi güzellikte kızı ve hanımı **varsa** baktı.” (ŞT 94b/13).

*Fezāyil ve kemālātıñızğa köre dervīşlikiñiz hem **bolsa** érđi, hūb érđi* “Fazilet ve kemalatınıza uygun şekilde dervişliğiniz de **olsaydı**, iyi olurdu.” (MN I TR677b/26).

*Bir kızı bir oğlı **bolup edi*** “Bir kızı, bir oğlu **vardı**.” (BN I 11a/21).

*Ammā bir bülend tağı **bolur*** “Ama yüksek bir dağı **vardır**.” (ŞT 76b/12).

*Bir yolu **bolur**, bir atlık yürür, ikki atlık yanaşıp yöriy bilmes* “Bir yolu **var**, bir atlı yürür, iki atlı yan yana gelip yürüyemez.” (ŞT 76b/13).

1.1.13. Bir şey mülkiyetine geçmek

*Gorhānanı Muğulī til bile karşı derler – gālibā bu at Cingiz Han tasallutıñın soñ **bolğandır*** “Mezara Moğol dilinde ‘karşı’ derler. Galiba bu isim buraya Cengiz Han istilasından sonra **verilmiştir**.” (BN I 49b/15).

1.1.14. Mensup olmak, ait olmak

Bol- “olmak” fiili, içinde geçtiği cümleye “mensup olmak, ait olmak” anlamını daha çok +*DIn* çıkma hâli eki ve kimi zaman da +*GA* yönelme hâli ekiyle birlikte kazandırmıştır.

*Āyā zamāñ ekābiridin kim **bolğay** kim bu şerīf emrğa mürtekib bola alğay dép köñlümge kécürür érđim* “Acaba zamanın büyüklerinden **olan** bu şerefli işe kılınabilecek kim olur ki diye gönlümden geçirirdim.” (HM T766b/18).

*Émdi Kalaçlarğa **bolup** ayta turğan sözüñizni koyğalı munçaklık eytdük yeter.* “Şimdi Kalaçlara **ait** (Kalaçlar hakkında) söylediğimiz sözleri bırakalım, bu kadar söylememiz yeterli.” (ŞT 77b/5).

*Cevher-i rüh-i pāk érür zāt-ı şerīfi anlasam / Yoksa beşerdin **olmağay** böyle lañif mazharī* “Senin şerefli şahsın saf, temiz ruhun cevheri olmalıdır. Yoksa böyle hoş bir görüntü insana **ait olamaz**.” (GD 2922).

1.1.15. Yetişmek, bitmek

*Nasūhda bir nev’ kavun **bolur** kim İsmā’īl-Şayhī derler* “Nesuh’ta İsmail Şeyhî denilen bir tür kavun **yetiştir**.” (BN I 56a/1).

1.1.16. “Tahmin, ihtimal” ifade etmek

*Ammā be-ğāyet müstağñı kişi érđi, **bola alur kim** faqr istiğnāsıñın érken bolğay* “Fakirlere has gururluluktan **olacak ki** fazlaca gururlu bir kişiydi.” (MN I TR686b/14).

Ammā bola alur kim öz hālınıñ setr ü kitmānı üçün melāmet tarıķıda bu işni ihtiyār kılmış olğay “Ama **olabilir** ki kendi durumunu gizlemek için melamet yolunda bu işi seçmiştir.” (MN I TR678b/10).

Bola alur kim bu hem ahvālınıñ setr ü kitmānı üçün melāmetni ihtiyār kılmış bolğay “Olabilir ki bu da durumunu örtmek ve gizlemek için melamet yolunu seçmiştir.” (MN I TR678b/19).

Bolmağay kim bu ārzünü tofraķka éltkey mén, evlā oldur kim alarğa ‘arz kılğay mén “**Olur ki** bu arzumu toprağa götürürüm. İyisi mi kendilerine (bunu) arz edeyim.” (HM T766b/20).

Aşağıdaki örnekte “tahmin, ihtimal” anlamı *gūyā* “sanki, diyelim ki” sözü ile güçlendirilmiştir:

Hāce ‘Ukkāşe mezārıda sākindür, gūyā şı’r tahayyüli üçün bolğay kim varaķu’l-ħayāl mürtebidür, andaķ kim mağlūb hem bolğan çağlūkdur “Hāce Ukkāşe’nin mezarı başında oturmaktadır, **gūya** şiir hayāl etmek için **olacak**, çünkü hayal mürtebidir ve aynı şekilde mağlup olacak çağdadır.” (MN I TR675a/1).

1.1.17. Doğmak, dünyaya gelmek

Anıñ ikiz oğlı boldı “Onun ikiz oğlu **dünyaya geldi** (ŞT 70a/1).

Kara Hānnıñ uluğ hātūnıdın bir oğlı boldı “Kara Han’ın büyük hatunundan bir oğlu **dünyaya geldi**.” (ŞT 70a/10).

Hānnıñ oğlı boldı “Padişahın oğlu **dünyaya geldi**.” (ŞT 86b/6).

Tumannıñ Köl İrkinıñ kıızındın oğlı boldı “Tuman’ın Köl İrki’nin kızından oğlu **oldu**.” (ŞT 88a/14-15).

Üç ok keltürgen üç kiçik oğlını ve andın bolğanlarını bu kündin tā dünyā āhir bolğunça Üçok tisünler “Üç ok getiren üç küçük çocuğa ve ondan **olanlara** bu günden, dünya son buluncaya kadar Üçok desinler.” (ŞT 78b/13-14).

1.1.18. Yol açmak, sağlamak, sebep olmak, kaynaklanmak

Tāli’im za’fıdın olğay kaçmağın mén tilbedin / Yoķ ése nége perī Mecnūn’dın itkey ihtirāz “Benim gibi (aşk) delisinden kaçman talihimin zayıflığından **kaynaklanmalı**. Yoksa bir peri mecnundan niye kaçsın ki?” (HBD 49/3).

1.1.19. “İmkânsızlık” ifade etmek

Tumanlı kūn āfitāb bolur, tumannıñ soñı yaruk bolmay bolmas “Dumanlı gün güneş olur, dumanın sonu parlak, aydınlık olmadan **olmaz**.” (ŞT 87a/2).

Bu ot kim saldı cānga nār yañaķın / Zülāl érnıñ devā bolmasa bolmas “Senin o ateş kırmızısı yanakların canımı öyle bir yaktı ki bu ateşin sönmesi için berrak dudakların olmazsa **olmaz**.” (GD 1114).

Cefālar hādın aştı désem aytur / Laıfıflerdin cefā bolmasa bolmas “Çok acı çekiyorum dediğimde, güzellerden cefa gelmemesi **imkânsızdır**, diyor.” (GD 1118).

1.1.20. “Ne” soru kelimesiyle birlikte “değeri yok, önemi yok, sözü mü olur” anlamını ifade etmek

Ger hüsnüñe köñlüm nigerân boldı né boldı / Āşüfte vü rüsvā-yı cihân boldı né boldı “Eğer gönlüm senin güzelliğine baktıysa **ne olmuş**, dünyaya rezil ve rüsva olduysa **ne olmuş, ne önemi var?**” (GD 2742).

Hasret bile cān bérdim eşikiñde vü bardım / Méndin saña ger munça ziyân boldı né boldı “(Senin) kapına ulaşıp hasretle can verdim. Benden sana bu kadar(cık) zarar gelmiş, bunun **ne değeri var.**” (GD 2748).

Gedâ sarı ‘ināyet közi birle / Kara közüm né boldı bir kıya bak “(Ey) kara gözüm, yardım maksadıyla Gedâ’ya bir kere baksan **ne olur?**” (GD 1360).

Bâbürlü bolup turur ikki közüm yolıda tört / Kilse né boldı kaçırma bir bir maña maña “Babur, onun yolunda iki gözüm dört olmuştur. Karşıma gelse **ne olurdu.**” (BD 22/7).

Né bolğay rahm eylep kılma hâlimğa nazâr hâli / Köredür kim néler cānım çekedür cevr-i a’ dâdin “Düşmanlardan öyle çok zulüm görüyorum ki (sevgili) halime acıyıp da bana bir kez baksaydı **ne olurdu** (sanki).” (HHD K 7/16).

Né bolğay ol kara zülfi elimge kirse yana “(Sevgilinin) o siyah saçları yine elimde olsaydı **ne olurdu** (sanki).” (ÇGT 79b/2).

Bu nev’ olsalar ‘arş-ı a’zâm eli / Né bolğay hayâl eyle ‘âlem eli “Böyle olsalar büyük göğün halkı / **Ne olur** hayâl eyle âlem halkı” (HM T770a/2).

1.1.21. “Ne” soru kelimesiyle birlikte bir olayın ortaya çıkış sebebini sormak

Lutf étip miskîn Gedâni çün özi kıldı ‘azîz / Pes né boldı kim yana mundağ anı h’âr öltürür “Kendisi lütfedip zavallı Gedâ’yı yüceltmişti. Şimdi **ne oldu** da (Gedâ) yine böyle acı çekmektedir.” (GD 788).

Bir yolu ey cān ‘ināyet közidin saldıñ méni / Né yazuk kıldım né boldı nétti taqş ĩrim [nédür] “Ey sevgili, ne günah işledim, **ne oldu**, suçum neydi de beni gözden çıkardın?” (GD 882).

Nergisi bir gamze birle kütakarur cāndın méni / Munça işimni, né boldı, ol kifāyet kılmadı “Nergise benzeyen gözleri, bir gamze (yan bakış) ile beni candan kurtarır (canımdan eder); **ne oldu** da bu kadicilik işimi yerine getirmediydi?” (MSD 546).

1.2. Yardımcı Fiil Olarak Bol- “Olmak” Fiili

Türkçenin ilk dönemlerinden itibaren yardımcı fiil olarak geniş bir kullanım alanına sahip olan *bol-* “olmak” fiili, isimlere, mastarlara, zarf-fiillere ve sıfat-fiillere çeşitli anlam incelikleri katarak birleşik yapılar oluşturmaktadır. Acarlar (1969: 716-718), *ol-* “olmak” fiilinin yalın hâlde bulunan ve durum bildiren özneye bağlı isim veya isim soyundan kelimelerle kullanıldığında, durum bildiren bulunma hâli eki almış isimlerle kullanıldığında, sıfat-fiillerin anlamını çeşitli yönlerden tamamladığında yardımcı fiil durumunda olduğunu ifade eder.

Çağatay Türkçesinde de bu fiille oluşmuş birleşik yapılara oldukça sık rastlanır. İncelenen eserlerde *bol-* “olmak” fiilinin birleşik yapılar içerisindeki işlevleri ve bu yapılara kazandırdığı anlam incelikleri aşağıda açıklanmıştır:

1.2.1. Herhangi bir durumda veya nitelikte bulunmak

Çün ağızıñ yâr cismimni bahârî seyl dek / Yâr kûyî cānibi ey eşk bolğan kânım aķ “İnleyen bedenimi bahar seli gibi akıttın. Ey sevgilinin sokağından gelen gözyaşı, kanım ağardı.” (NŞ 319/7).

Oğuz éliniñ ağızı ala bolup turğanın işitip atlandı “Oğuz boyunun ağzının karışık olduğunu (birlik olmadığını) işitip ata bindi.” (ŞT 97a/17-18).

Gāh altı yetti top bolurlar érdi, gāh üç tört top bolurlar érdi ve taķı bir biri birlen yağı bolup çapışurlar érdi “Bazen altı yedi grup bazen üç dört grup olurlardı ve birbirleriyle düşman olup savaşırlardı.” (ŞT 85a/20).

Közlerim bāğ-ı gülîstān bolmuş ol yüz şevkādın / Berg-i güllerdin saçılğan eşk-i gül-gün her taraf “(Sevgilinin) hasretinden gözlerim gül bahçesi (gibi) olmuş. (Bu bahçedeki) güllerin yapraklarından her tarafa gül renkli gözyaşları saçılmaktadır.” (NŞ 308/2).

Sēni her kim yése suğakı aşar / Kosaķı ağıriban bolur bīmār “Seni her kim yerse üşümesi artar, karnı ağrıyarak hasta olur.” (MN 44).

Bat büzürg-meniş ve mutaşavver yigit boldı “Kısa zamanda asil ve tanınan yigit oldu.” (MN I TR668b/14).

Uşal demde yétip kéldi heme ümmetleri Mūsā / Heme cem’ oldılar ol dem yığılıp Tūr tağıda “O anda Musa’nın bütün ümmetleri yetişip geldiler. Hepsi toplandı bir anda Tur dağında.” (MN 10/64).

Bir cüvān-merdnij tatar uruşıda cerāhatlıg bolup turur érdi “Bir soylunun Tatar savaşında yaralanmıştı.” (ÇGT 56b/1).

Tenim çukur çukur olmuş barı bolup tola kan “Vücudum içi kanlı çukurlarla dolmuş.” (FK 137/3).

Ger Hüseyñi ‘ışķ ara dīvāne bolsa né ‘aceb / Kim perî-peyker melek-sīmā yigitdür dil-beri “Eğer Hüseyñi aşkından divane olursa şaşırma. Çünkü onun gönlünü alan peri yüzlü, melek simalı bir güzeldir.” (HBD 193/7).

Néçe kim bolsa taķşırım firāvān / Sēniñ lutfuñ ‘afa’llāh bīş ez āndur “Allah affetsin, günahlarım ne kadar çok olsa da senin lütfün benim günahlarımdan daha fazladır.” (GD 547).

Hicr girdābıda ğarķ oldum kemend-i vaşl ile / Çék méni kim kalmayın bu baħr-i bî-pāyān ara “Ayrılık girdabında boğuldum. Vuslat kemendi ile beni çekip kurtar ki bu engin denizin içinde kalmayayım.” (HBD 8/8).

Yüzün gül gül boluptur bādedin veh közgüğe baķ kim / Né yañlıg tāze tāze güller açmış bāğ-ı ruhsārıñ “Yüzün şaraptan gül gül olmuş, aynaya bak (da gör), nasıl taze taze güller açmış o yanağının bahçesinde.” (NŞ 359/6).

Yā letāfet gülşenindin ğonçe bēlgürdi küle / Gül çemen içre anıñ lutfın körüp boldı gül-āb “Yahut letafet bahçesinden gonca gülererek belirdi (gonca açıldı) ve gül çimen içinde onun lütfunu görerek gül suyu hâline geldi.” (MSD 362).

Kūyuñda ħāķī oldı Gedāñıñ süñekleri / Bir sormadıñ ki kimniñ üçün ħāķ-sār-sén “Gedā’nın kemikleri senin yolunda toprak oldu. Bir kez bile kimin için perişansın, diye sormadın.” (GD 2013).

Éşikiñ itleri *Sekkākī*'din *ķılur feryād* / Kim uyku bizge **ħarām oldu** uşkü pāyında “Matkap (inilti) altında uyku bize **haram oldu**, diyerek (senin) kapının itleri *Sekkākī*'nin iniltisinden dolayı feryat eder.” (MSD 454).

Hāzır bolur uşal demde barça *ġāzī* / *Ĥazret ‘Alī* başlap cennet barar *érmiş* “**Hazır olur** o anda bütün gaziler. Hazret-i Ali'den başlayarak cennete varırlarmış.” (MN 27/184).

Sākiyā kél kim ‘abīr-āmīz öter *bād-ı şimāl* / **Boldı** *bustān ĥurrem* ü *taḫt hevālar i ‘tidāl* “Ey saki, gel, amber kokulu şimal rüzgârı esiyor, bahçeler **yeşerdi, tazelendi**, havalar ilindi.” (GD 1748).

Barmaķıñ ķılsa işāret, ikki bolur *kökte ay* / Bir *avuç topraķnı saçsañ, tartar a ‘dāniñ közin* “Parmağın işaret etse gökte ay **iki olur** (iki parçaya ayrılır); bir avuç toprak saçsan, düşmanların gözü kör olur.” (MSD 40).

Anlar hem ikki bölük boldular “Onlar da **iki bölük oldular**.” (ŞT 103b/17).

Hecr derdidin ħara bolġan köñül içre okuñ / *Şerħ-i ĥālim yazġalı bolmuş kalem birle devāt* “Ayrılık derdiyle **kararan** gönlümde okların hâlimi anlatan kalem ile divit olmuş.” (NŞ 74/4).

Veh ki eyyām bolup közge ħaranķu sénsiz / *Közlerimdin uçadur kēçeler uyķu sénsiz* “Yazık ki sensiz günler gözümde **karardı**. Geceleri gözlerimden uyku kaçıyor.” (KMD 38a/1).

Ĥān ħarı bolġandın soñ pādişāhlıknı Ķozı Tegiñga berdi. “Han **yaşlandıktan sonra** padişahlığı Kozı Tegin'e verdi.” (ŞT 90b/14).

Ķatıķ bolġandın soñ biri birige yapışa turur “**Katılaştıktan** sonra birbirine yapışıır.” (ŞT 72a/16).

‘Işķ derdi zerre’ī ger kem bolur cānım çıkar / *Yā İlāhī tā kıyāmet bolmasun kem derd-i yār* “Aşk acım zerre kadar **azalsa** kahrolurum. Allah'ım, kıyamete kadar gönlümde sevgilinin derdi **azalmasın**.” (GD 942).

Beş altı arķa ötkendin soñ yerge suġa tartdı taķı çeneleri ħısıķ ve közleri uluġ ve yüzleri kiçik ve burunları uluġ bola başladı “Beş altı kuşak geçtikten sonra oranın havasına, suyuna uyup çeneleri **kısıık**, gözleri **büyük**, yüzleri **küçük**, burunları da **büyük olmaya başladı**.” (ŞT 86a/3).

Yerge tüşkey küil bolup bu sakf-ı mīnā şeksizin / *Şubħ-dem ger āh urup kılsam fiġān riķķat bile* “Bir sabah vakti gökyüzü yere düşüp **kül olunca** ince ince ağlayıp inlesem.” (GD 155).

‘Işķ cāmıdın bolup-sén éy ĥüseynī asru mest / *Hüsnidin ger behre tapmaķ isteseñ bir dem ayıl* “Ey Hüseyinî aşk şarabından **sarhoş olmuşsun**. Eğer sevgilinin güzelliğinden nasiplenmek istiyorsan bir an evvel ayıl.” (HBD 97/7).

Her dem bolur érdi nā-tüvānraķ / *Aĥvāli nefes nefes yamanraķ* “Her an git gide durumu **daha güçsüz** daha kötü **olur**.” (LM 1457).

Çerħ kācı birle çihrem gerçi boldı nīl-gün / *Né kıla alġay ķişi bu nīl-gün tārem bile* “Feleğin darbesiyle yüzüm **mavi renkli oldu**. İnsan bu mavi kubbe ile ne yapabilir?” (HBD 153/6).

Alarınñ hâli özgeçerek boldı "Onların hâli **daha başkaca oldu.**" (HM T772a/3).

Evveldin āhırğaça fakīr bile iltifāt u ittiḥādı köp üçün mundın artuq ta'rīf kılılsa özümni ta'rīf kılğan dék bolurdın *korqup ihtisār kılıldı, 'ākıbeti ḥayr bolsun!* "Başlangıçtan beri fakirle beraberliği fazla olduğu için, bundan fazlası anlatılsa **kendimi anlatmış gibi (kendimden bahsetmiş gibi) olacağımdan** korkup söz kısa kesildi, sonu **hayırlı olsun!**" (MN I 670b/17-18).

Yüzin körgende pāre bolsa köksüm né 'aceb bolğay / Çü boldı tağ pāre pāre ol nūr-ı tecellādin "Yüzünü gördüğünde göğsümün **parçalanmasına** niye şaşırıyorsun? Nur-ı tecelliden de **dağ pare pare olmamış mıydı?**" (HHD K 7/13).

Könülge tāze koyğan dāğlardın mu sevād olmış / Yok érse hecr düdüdın felek yüzün kara kılmış "Yüzün gönlündeki taze yaralardan mı **kararmış** yoksa felek ayrılık dumanıyla mı yüzünü karartmış." (NŞ 270/2).

Şād bolğul ey Gedā kim mevsim-i nev-rüzdın / Gül-bün-i ümmīd bā-berg ü nevā boldı yana "Ey Gedā, ilkbahar mevsimi geldi, gül bahçesi yine **yeşerdi, mutlu ol.**" (GD 59).

Meşreb başığa tüştü uşal kün ğam-ı dil-dār / Şeydāyī bolup cümle hevesdin kala kaldım "Meşreb'in başına o gün sevgilinin acısı çokünce **mecnun olup** bütün heveslerden uzaklaştı." (ŞMM 46/19).

Peyğamberler ziyāfeti tamām bolğay / Ğaffār İgem mihribānılg kılar érmiş "Peyğamberlerin ziyafet vermeleri **bitir**, günahları affeden Allah'ım merhamet dermiş." (MN 32/228).

Tenimni mülki tūrāc oldu sulṭānımdın ayrıldım / Süralmay devrini leb tégdi devrānımdın ayrıldım "Tenimin mülkü **dört bir yana dağıldı**, sultanımdan ayrıldım. Devrini süremeden dudaklar kapandı, dünyamdan ayrıldım." (MN 40/1).

Yana yaz boldı kökerdi büstān u bāğlar / Lāle dék bağrımda boldı tāze éski dāğlar "Yine yaz geldi, bağ bahçe yeşerdi. Gönlümdeki eski yaralar da lale gibi **tazelendi.**" (GD 727).

Hadīs-i 'aşık ile 'aql sözi teñ érmes / Teñ olmadı çü haqīkat sözi mecāz bile "Âşığın sözü ile aklın sözü bir değildir. Çünkü gerçek söz ile mecaz birbirine **denk olmaz.**" (HHD G 21/4).

Étip bés altı katre sütke muhtāc / Ol olsa tok eger ol bolmasa aç "Beş altı damla süte muhtaç edip **tok olsa, aç olmasaydı.**" (FŞ III/18).

Yengi aynı cām-ı hilālī kılıp / Néçe kim tola bolsa ḥālī kılıp "Yeni ayı hilalden kadeh edip /Ne kadar **dolu olsa** boşaltıp..." (HM T770a/1).

Bolma ucuz alıp ağır satğuçı / Unğa kepek sirkege su katğuçı "Ucuza alıp **pahalıya satıcı olma, una kepek, sirkeye su katıcı olma.**" (MZE 342).

Yol uzak boldı kélalmay dil-dārın seni / Bir köralmay kaldılar āhirde dīdārın seni "Yol çok **uzadı**, sevgilin gelemiyor, sonunda seni bir kere göremez oldu sevgilin." (MN 39/11).

Anıñ māh-ruhsārın körgeç mihri füzünrağ ve muḥabbeti ser-riştesi uzunrağ bolur "Onun ay yüzünü görünce sevgisi daha çok artar ve muhabbetinin ipliği **daha uzun olur.**" (MN I TR691b/12-13).

Tanğa yakın bolğaç bir kök böri şüretîğa oħşaş bolup çıkar “Tan vakti yaklaşıncı bir bozkurt kılığına girer.” (ÇKT 70a/5).

Tiler bolsay haķıķat mülkide serdār bolmaķlık / Elif yanlıģ bolakörgil muħabbet levħide yektā “Hakikat ülkesinde lider olmak istersen muhabbetle elif gibi **tek ol.**” (HHD G 1/11).

Uşal dem boldular yétmiş iki ten /Yıģıldılar o yerge barça ħursend “O anda yetmiş iki kişı oldular. Bütün kanaatkârlar orada toplandılar” (MN 3/13).

Méniģ kan yaşlu közüm tā cemâliñdin yıraķ oldu / Köñülñiģ évide ey cān yüzüñ naķşı muşavverdür “Ey sevgili, kanlı gözyaşı akan gözlerim senin güzel yüzünden uzaklaşıncı (yüzünü göremeyince) gönül evine yüzünü nakşetti.” (GD 771).

Her kaçan evşāf-ı ħüsnüñni bitidi bu Gedā / Ol tar aģzıñ vaşfına yetkende boldı yoķ redīf “Gedâyî, senin güzelliğinin vasıflarını yazarken sıra o küçük ağızına geldiğinde bütün redifler **yok oldu**, kayboldu.” (GD 1268).

Bu ħāk-sārga şibā avāyılıda kim aģız ħoķkasıdın birer gevher zāhir bola başlar “Ben perişanın ilk çocukluk dönemlerinde, ağız hokkasından teker teker inci **ortaya çıkmaya başladı.**” (ML B24a/2).

1.2.2. Bir durumdan başka bir duruma geçmek

Berg-i gül ħumret bile la’liñçe bolmas éyle kim / Bāde bolmas sunı gerçi éylegeyler la’l-gün “Nasıl suyu kırmızı renkli yaptıklarında **şarap olmazsa** gül yaprağı da kırmızılık bakımından senin dudakların gibi olamaz.” (HBD 129/5).

Gül ĝonçe bolur, körse yüzini çemen içre / Titrer körüp ay éñini şem’encümen içre “Gül senin yüzünü çimende görse **gonca olur** (utancından kapanır); mum da ay (gibi beyaz) yanağını görünce mecliste titremeye başlar.” (MSD 483).

Seniģ baħt u sa’ādet, devletiñ, cūduñ bile bolur / Tiken verd ü kaçab ħand u ħacer altun, şadef gevher “Senin bahtın ve saadetin; devletin ve cömertliğın ile diken **gül**, şeker kamışı **şeker**, taş **altın** ve sedef **cevher olur.**” (MSD 247).

1.2.3. Bir görev, makam, unvan veya nitelik kazanmak

Az fursatda ābādān naķķāş boldı “Kısa zamanda **iyi bir nakkaş oldu.**” (MN I TR685a/13).

Yünus ħan kaçıda āftābaçı kılıp soñra beg bolup edi “Yunus Han nezdinde ibrikçilik vazifesi görmüş, sonra **bey olmuştu.**” (BN I 15b/3).

Her kaçan ‘ārızıñ olsa gül gül / Gül yüzüñģa bolayın mén bülbül “Ne zaman ki yanakların gül gül olsa ben de senin gül yüzüne bülbül **olayım.**” (KMD 36b/37).

Dānişmend bolğunça bir nev’ müstahsen ma’āşıģa muvaffaķ boldı “**Âlim olunca** iyi bir geçime kavuştu.” (MN I TR677b/20).

İcāzet bolsa, tapğunģa eşikçi boluban Rıdvān / Süpürgey eşikiñ şahnın kamuģ zülfi bile Cevzā “İznin olursa Rıdvān hizmetinde **kapıcı olur**; Cevza da saçlarıyla eşiğinin meydanını süpürür.” (MSD 149).

Bir uçıģa ki mamuķ çırılmalp turur başaģıñ / Köñül yarasıģa bolmuş fetīleģ merhem “Bir ucuna pamuk sarılmış başak, gönül yarasına **fitilli merhem olmuş.**” (NŞ 400/2).

Sēni yéydür garīb šāh u gedā / Tüşkeniñ boladur eşekke ğızā “Seni yoksul şahlar yemektedir, düşen meyvelerin eşeklere **gıda olmaktadır.**” (MM 17).

Karığan çağında Mekkege barıp hācı bolup keldi “Yaşlandığında Mekke’ye gidip **hacı olup** geldi.” (ŞT 99a/12-13).

Kirgin ey dil-ber hayāli arada bolġıl hakem / Kim kılurlar cān u köñlüm derdiñ üçün bes talaş “Ey sevgilimin hayali, **hakem ol** da araya gir, çünkü senin derdinden ruh ve gönül kavgaya tutuştular.” (GD 1179).

Dédiler Cebre’īl ārī bolurmen / Siziñ birle özüñ hem-rāh bolurmen “Evet, Cebrail, size rehber ve **yol arkadaşı olurum**, dedi.” (MN 3/11).

Şohbeti her kişi birle kılabilmes köñlüm / Bolġalı derd-i dilārām maña hemşohbet “Gönlü hoş eden sevgili bana **sohbet arkadaşı olduğundan beri** gönlüm (sevgiliden başka) kimseyle sohbet etmek istemez.” (HHD G 111/2).

Andın soñra İsfērāyin’de kādī bolġandur “Ondan sonra İsfērāyin’de **kadı olmuştur.**” (MN I TR667a/10).

Heç derdidin kara bolġan köñül içre okuñ / Şerh-i hālīm yazġalı bolmuş kalem birle devāt “Ayrılık derdiyle kararan gönlümde senin okların hālimi anlatan **kalem ile divit olmuş.**” (NŞ 74/4).

Kim ki yārim édi tavrı ahsen / Boldı cānıñġa katıkrağ düşmen “Tavırları güzel olan kime sevgili dediysem bana daha **acımasız bir düşman oldu.**” (FK 689/371).

Yaşıl eylep anı zehr-ı helāhil / Bolup barça hilāf ehliġa kātīl “Zehir, onu yeşil yapmış, bütün kötülere **katil olmuş.**” (FŞ X/28).

Birer köz uçı bile lutfıġa mürebbi bol / Ki hüsn husrevi sēn sēn anıñ zamānında “Göz ucuyla (bile olsa) Lutfi’ye **mürebbi ol** ki benim için güzellik sultanı sensin.” (LD 12/5).

Yana Çaġatāy mīr-zādeleri, belki ulus āzādeleri mürīd bolup hüçüm kıla başladılar “Çağatay mirzadeleri ve belki halk azadeleri **mürit olup** etrafında toplanmaya başladılar.” (MN I TR660a/14).

Oġluñız müsülmān bolup turur “Oğlunuz **Müslüman olmuştur.**” (ŞT 71b/17).

Hūr téğ yüzüñni körgeli dīvāne boldı miñ perī / Zühre körüp közleriñe cān birle boldı müşteri “Huri gibi yüzünü görünce binlerce peri divane oldu; Zühre de görünce candan müşteri **oldu.**” (MSD 752).

Muhammed barıp anġa nöker boldı “Muhammed gidip onun **hizmetine girdi.**” (ŞT 76b/1).

Anıñ ornıġa bir kişi pādīşāh bola turur “Onun yerine bir kişi **padişah olur.**” (ŞT 95b/6).

Kuş dīvānında mühr bastı ve pervāñcı boldı “Kuş divanında mühür bastı ve **mabeyinci oldu.**” (MN I TR682a/15).

Tālib-i ‘aşk kaçan men bolabilgey érdim / Rāhber bolmasa ol nūr-ı hidāyet birle “O doğru yolu gösteren ışık bana **rehber olmasaydı** ben ne zaman aşkının taliplisi olacaktım.” (HHD G 36/2).

Bāde bezmide neşātım tileseñ sākī bol / Ki mey-i kevşer içip açıla-alman sēnsiz

“Bade meclisinde mutlu olmamı istiyorsan **saki ol**. Çünkü sensiz Kevser şarabı bile içsem açılmam.” (BV 221/3).

Kişi érnişni kim kördi tanıp ol la' l u mercänni / Özi şarrâf boldı vü iki közni dükkân kıldı “Dudağını gören kimse lal ve mercanı reddetti, kendisi **sarraf olup** iki gözünü dükkân yaptı.” (MSD 685).

Meger kim küyide yalın ayağ ol ay hürâm étmiş / Nevâyî közlerige sürme bolmuş ol kara tofrağ “O ay, meğer (sevgilinin) sokağından salına salına geçiyormuş. O kara toprak Nevâyî'nin gözlerine **sürme olmuş**.” (NŞ 297/9).

Allıyda bes katık yol u kat'ığa yok güzer / Ger şah ger gedâ bol u ger şedd ü ger yavaş “İster **şah**, ister **dilenci ol**; ister hızlı, ister yavaş ol (senin) önünde çok zor bir yol var ve o yolu aşip geçmek mümkün değil.” (NŞ 250/7).

Özin tamâm şâ'ir hayâl kılğandın soñra tamâm nakkâşlıknı terk kılıp şâ'ir boldı “Kendisini tam bir şair hayal ettikten sonra nakkaşlığı tamamen terk edip **şair oldu**.” (MN I TR675b/4).

Yâ şecâ'at bîşesinde toğdı arslan balası / Siz körün hey hey déginçe, bolğay ol bir şîr-i gâb “Yahut yiğitlik ormanında bir arslan yavrusu doğdu; siz görün, hey hey diyene kadar o bir **orman arslanı olacak**.” (MSD 364).

Közüme her kirpik olsun bir tiken ger sénsizin / İsteben gül-geştini bustân ara kılсам hürâm “Sensiz gül bahçesinde gezinti yapmak istersem her kirpik gözüme bir **diken olsun**.” (HBD 105/2).

Eger atay nādānlık kılıp méniş birlen yağı bolmasa érdi, mundağ yetim bolup sarğarıp yörmes érdiş “Eğer baban cahillik edip benimle **düşman olmasaydı** böyle yetim kalıp sararıp solmazdın.” (ŞT 89b/16).

Baht ile t̄ali' boluban yáveriñ / Kayşar u fağfür durur çākeriñ “Baht ile talih **yaverin olurken** Roma, Bizans ve Çin imparatorları kölen olmuştur.” (KMD 31b/6).

1.2.4. Hastalığa yakalanmak, hastalığa tutulmak

Gandamakke tüşkende maña tünd rezāndalık boldı “Gendemek'e indiğimiz zaman **şiddetli nezleye tutuldum**.” (BN III 252a/4).

1.2.5. Ek-fiil görevinde kullanılmak

Ala Yuntlınıñ ma'nāsı ala atlı témek bolur “Ala Yuntlu'nun anlamı **ala atlı demektir**.” (ŞT 83a/12).

Lektünî birlen Tibetniñ arası atlık kişi bir yatıp bara turğan yer bolur “Lektüni ile Tibet'in arası **atlı bir kişinin bir (gece) yatıp ulaşacağı bir yer kadardır**.” (ŞT 76b/12).

Çağatayniñ Arlat tigen uruğundın bolur men “Çağatay'ın Arlat denen **boyundanım**.” (ŞT 104a/7-8).

Çiçektü'din bolur “Çiçektü'dendir.” (MN I TR672a/3).

Kork[usuzların] eliğ bağığ taķı köñli dāğlığ bolur. “Korkusuzların eli bağlı, gönlü **yaralıdır**.” (ÇGT 67a/3-4).

Ol hem fakîrğa tağayı bolur irdi "O da fakirin dayısıydı." (MN I TR669b/16).

Hâce Efdalu'd-dîn Muhammed'ka yakın uruğ bolur "Hâce Efdaluddîn Muhammed'in yakın akrabasıdır." (MN I TR684b/17-18).

Hıfâyınıñ témür kazuk tarafında bolur "Çin'in kuzey tarafındadır." (ŞT 73a/1).

Hişâr-ı Şâdmân tarafıdn bolur "Hisâr-ı Şâdmân tarafındandır." (MN I TR685a/6).

Şeysnin ma'nâsı Hudâyınıñ heybeti démek bolur "Şeys'in anlamı Tanrının heybeti demektir." (ŞT 67b/3-4).

Keşmir yakınında bolur "Keşmir yakınındadır." (ŞT 76b/3).

Keşmirning muhkem tağları uluğ suları köp bolur "Keşmir'in sağlam dağları ve büyük suları çoktur." (ŞT 75b/10).

Köp aç ve aruğ bolup turur miz "Çok aç ve yorgunduk." (ŞT 105a/12).

Mîr Refî'ü'd-dîn Hüseyin'ğa h'âher-zâde bolur "Mîr Refiüddîn Hüseyin'in yeğenidir." (MN I TR678b/12).

Uşol perî ne melâyik şıfatlu hür bolur / Ki ger beşer dése anı kişi kuşur bolur "O perî, nasıl melek sıfatlı bir huridir ki ona insa dense yanlış olur." (GD 1043).

Bu né at miniş bolur bu né kıya bakış bolur bu / Bu né olturuş bolur bu saña cân nişâr u qurbân "Bu nasıl bir at biniştir, bu nasıl bir yan bakıştır, bu nasıl bir oturuştur, sana canım kurban olsun." (GD 2287).

Pes galat tigen néçük bolur "Bu durumda yanlış olan nedir?" (ŞT 99a/6).

Uzunluķı tahmînen on қarı bolğay, bülendluķı ba'zı yeri kişi boyı, pestluķı ba'zı yeri kişiniñ belice bolğay "Uzunluğu tahminen on karıdır, yüksekliği bazı yerlerinde bir insan boyu kadar, alçaklığı bazı yerlerinde bir insan beli kadardır (bir insan beline gelir)." (BN I 3b/11-12).

Barça hūbluķlarda Seyyid Kurāze'niñ 'adīli bola alur, belki artuğraķ "Güzelliklerde Seyyid Kurāze'nin dengidir, belki de ondan fazladır." (MN I TR671b/23).

Tuman uzak turmas, téz kite turğan némerse bolur "Duman uzun (süre) durmaz, çabuk dağılan bir şeydir." (ŞT 87a/1).

Ol hem uluğ yurt bolur kişisiniñ çırayı Hindū teg қара bolur "Burası büyük bir ülkedir. Ayrıca insanının yüzü Hindū gibi karadır." (ŞT 73a/14).

Қағ-і munşıf bile yüz cūzv bolğay "İnsafla söylenirse tamamı yüz cüzdür." (MN I TR678a/10).

1.2.6. Esas fiille "yeterlik" ifade eden birleşik fiiller oluşturmak

Sözini fî'l-hāl aqlap bolmas edi "Sözünü hemen anlamak imkânsızdı." (BN I 26a/26).

Meclis içre şekli maķbūl, özi hoş, şîrîn sözi / Aqlasa bolur, anıñ gūyā érür aşlı nebāt "Meclis içinde şekli makbul, kendisi hoş, sözü tatlıdır; öyle ki onun aslının nebat olduğunu anlamak mümkündür." (MSD 402).

Fitneler bolğay ki ayıtp bolmağay / Çün hürāmān çıksa öydin taşkarı “Salınarak yürüten (sevgili) evden dışarı çıktığında kargaşa olacak, **konuşulamayacak**.” (LD 415/2).

Ba'zı yerlerde aytsa bolğay kim beşer kelāmi merātibidin ötüp i'cāz haddiğa yétmiş bolğay “**Denilebilir** ki bazı yerlerde (söz), insan sözü mertebesini geçmiş, güzel söyleyiş son haddine ulaşmıştır.” (HM T762b/23).

İbrāhīm-i Edhemniñ hālātu be-gāyet köptür, bir kitāb bitilse bolur “İbrahim Ethem'in hayatı hakkında söylenecekler çoktur, (onun hakkında) bir kitap **yazılabilir**.” (NMŞF Ü35b/1).

Bu kirgen vilāyetlerni çapıp bolmas edi “Bu tâbi olmuş vilayetler **yağma edilemezdi**.” (BN I 51a/11).

Bu şi'r anı beyt kılğan dék körüne durur kim munı mu'cize dése bolğay “Bu şiir, onun beyte dönüştürüldüğü gibi görünmektedir ki buna mucize **denilebilir**.” (HM T763a/4).

Atasının yahşı yamanıda söz dése bolmas kim be-gāyet meşhürdur “Atasının iyiliği ve kötülüğü hakkında söz **söylenilemez** (söz söylemeye gerek yoktur), çünkü çok meşhurdur.” (MN I TR680b/25).

Dése bolmas Gedā her bü'l-hevesni 'āşık-ı şādık / Hadīs-i Hüsrev ü Şîr'in garaž Ferhād émiş bildük “(Ey) Gedā, her maymun iştahlıya sadık âşik denilemez. (Zaten) Hüsrev ü Şirin sözleriyle kastedilen de (sadık âşik olan) Ferhat'tır.” (GD 1413).

Çün tüşti Gedāniñ élina hātem-i la'liñ / Bu mu'ciz ile anı Süleymān dése bolur “Gedā'nın eline dudağının mührü düştü. Bu mucize ile ona Süleyman Peygamber **denilebilir**.” (GD 1094).

Barça şalāhiyyetin uşbu mu'ammāsıdın ihsās kılsa bolur “Bütün yetenekleri bu muammasından **sezilebilir**.” (MN I TR671b/27).

Köprügidin özge yerdin keçip bola almas “Köprüden başka yerden **geçilemez**.” (BN I 16b/9).

Sahā vü 'aql u tab'ıña érür dāl élgin ü könlün / Belī kizlese bolmağay teng içre kân u deryāni “Cömertlik, akıl ve tabiatına elin ve gönlün delildir; elbette denk (çuval) içinde cevher ocağı ve deniz **gizlenemez**.” (MSD 302).

Andın hiç iş kilmes, eger anı koyup barsağız bolur “O hiçbir şeye yaramaz. Onu **bırakıp gidebilirsiniz**.” (NMŞF Ü185b).

Hadeng-i tîr-i müjgāniñ ménî köksümğa cā boldı / Yürekni zahmını bî-derdlerğa körsetip bolmas “(Senin) kirpiklerinin oku benim göğsüme (öyle bir) yerleşti (ki) yüreğimin çektiği sıkıntıları dertsiz olanlar **anlayamaz**.” (ŞHD 64/22).

Siz kelmegünçe bu elni kişi men' kılp bolmas “Siz gelmeden bu halkı hiç kimse **menedemez**.” (BN II 127b/10).

Şeyhu'l-islām dépdür kim anı tilemek bile tapsa bolmas “Şeyhülislam, o (sadece) istemekle **bulunamaz**, demiştir.” (NMŞF Ü 48a/25).

Ve halāyık gāvğası ol mertebede érdi kim néçe yüz miñ halkını bir cism bolğan taşavvur kılsa bolğay érdi “Ve halkın kalabalığı o mertebede idi ki kaç yüz bin kişi bir bütün olarak **taşavvur edilebilirdi**.” (HM T772a/20-21).

Simnān anārlarına terciḥ kıl̄sa bolur “Semnan narlarına tercih edilebilir.” (BN I 3b/2).

Nā-keske yahşılık mu yaraşıp bolur ḥasen “Cimri insana iyilik yakışabilir mi?” (ÇGT 12b/1).

Bolsa her kimniñ temeyyüz dāniş / Mini saklap yese bolur yaz u kış “Kim ileri gelen, bilgili, akıllı kişi ise beni saklar, yaz kış yiyebilir.” (MN 84).

Uzak ḗrmiş uşal zībā şanemni kaşrı ay Meşreb / Eger miñ yıl ‘ömür körseñ o menzilğa yētip bolmas “Ey Meşreb, o güzelin köşkü (öyle) uzakmış ki bin yıl geçse de oraya ulaşamazsın.” (ŞMM 65/2).

1.2.7. Esas fiille “ihtimal, olasılık” ifade eden birleşik fiiller oluşturmak

Suvar kitkendin soñ ḥān beglerige bakıp aytdı: Suvar asrunı öpüp bolup turur tēdi “Suvar gittikten sonra han beylerinin tümüne bakıp: Suvar çoğunu öpmüş olmalı, dedi.” (ŞT 93a/5-6).

Az işide ‘ayb tapsa bolur “Pek az işinde kusur bulunabilir.” (MN I TR678b/23).

Egerçi ba’zınıñ maḳāmātını tilep tapsa bolğay ammā az “Gerçi bazılarının yerleri aranıp bulunabilir ama az.” (HM T766b/15).

1.2.8. Esas fiille “bitme, tamamlanma” ifade eden birleşik fiiller oluşturmak

Şāh Meşreb bu gāzelni oḳup bolğandın soñ kördiler. “Şah Meşreb bu gazeli okuduktan sonra gördüler.” (ŞMM 12/18).

1.2.9. Mastarlarla “niyet, istek” ifade eden birleşik fiiller oluşturmak

Bu kızını oğlğa ayturup ḗrdi. Köl İrki kabul kılıp bermekçi bolup ḗrdi “Bu kızını oğluna istemişti. Köl İrki kabul edip verecek olmuştu.” (ŞT 88a/3).

Ḥaḳīb Ḳuraşını yiberip davlat-ḥ’āhlık kılıp bizge ḳoşulmaḳ boldı “Karşı hatibini gönderip bana sadakatini bildirerek bize katılmak istedi.” (BN II 120b/2-3).

Mahfī Şerim bile sözni bir yerge koyup Ḥusravşāh ve Aḥmad Ḳāsımın tutmaḳ bolurlar “Bunlar gizlice Şerim ile karşılaştırarak Husrev Şah ile Ahmet Kasım’ı yakalamak isterler.” (BN II 126b/25).

1.2.10. Sıfat-fiillerle “başlama” ifade eden birleşik fiiller oluşturmak

Nuḳl u mey mecliske kilmes bolğalı bağıri bişip / Ḥasret otı üzre ḗvrülüp köyer dāyim kebāb “Meze ve şarap meclise gelmemeye başladığından beri kebabın bağıri pişip hasret ateşi üzerinde kıvranıp yanar.” (MSD 373).

1.2.11. Sıfat-fiillerle “bitme, tamamlanma” ifade eden birleşik fiiller oluşturmak

Semerkand şūḥ ve ḥabīşleri aña bağlamış bolğaylar “Semerkant’ın şuh ve habisleri (kötü) onun hakkında söylemişlerdir.” (MN I TR684a/12).

Gerdün şikāyetide kim ‘āfiyetin rüsvālīg bile bedel ḳılmış bolğay “Felek şikāyetinde huzurunu rüsvalık ile değiştirmiş.” (MN I TR691b/7).

Salṭanat tecemmülünü dërler kim selâîîndin azı ança kılmuş bolğay “Sultanlardan pek azının saltanat tahtını onun kadar süslemiş olduğunu söylerler.” (MN I TR686a/6).

Sendin ümîdim ol turur kim men néçük élniñ yahşı ve yamannı sorup né yol birlen pādişāhlık kılıp yörigen bolsam sen hem uşol yol birlen yörigeñ sen tédi “Senden istediğim, ben nasıl halkın iyisi ve kötüsünü sorarak padişahlık yaptıysam sen de o şekilde yapacaksın, dedi.” (ŞT 89a/4-5-6).

1.2.12. Sıfat-fiillerle “içinde bulunulan veya yaklaşmakta olan zamanı” ifade eden birleşik fiiller oluşturmak

Çün barur bolsam yavukraq kaşığa / Şüm raqāb-i bî-haķīkat kélme dër “Ne zaman senin daha yakınına gelsem uğursuz, hakikatsiz rakip gelme, der.” (GD 2983).

Éy Hüseyñî ħarığan bolsañ dağı çek cevriñi / Terk-i ‘ışkın étseñ andağ tapmağundur çün yigit “Ey Hüseyñî, yaşlandığında bile eziyetini çekmeye devam et. Çünkü aşkını terk etsen böyle bir sevgili daha bulamazsın.” (HBD 21/7).

Seyyāh Ķorkut öler bolduñ émdi bilgil / Ol Ķazannıñ devletine du’ā kılğul “Gezgin Korkut, şimdi ölümün yaklaştı, bil! O Kazan’ın devletine dua et!” (ŞT 99b/13).

Öler bolğanında yurtını ikki böldi “Öleceği sırada yurdunu ikiye böldü.” (ŞT 89b/6-7).

Sağınur bolsam vişāliñ devrini ħan yığlaram / Kim maña ol luṭf u iħsān u ‘ināyetler ħanı “Senin yanında olduğum günleri düşünmeye başlayınca o lütuf, ihsan ve inayetler nerede diye kan ağlarım.” (GD 2753).

Dédi Allāh eyā Mūsā ki sen ağzımda sözimsen / Sorar bolsañ Muħammed barçalardın dōstrağımdur “Allah dedi: ‘Ey Mūsâ, sen ağızındaki sözümsün. Eğer soruyorsan, Muhammed herkesten daha yakın dostumdur.’” (MN 11/71).

1.2.13. Sıfat-fiillerle “yeterlik” ifade eden birleşik fiiller oluşturmak

Ķörüp közüñni a’dāñıñ başında mağzı téprendi / Né yérge bargusın bilmes olup bi-hūş u bi-pervā “Düşman senin gözünü görünce başında beyni sarsıldı; aklını ve tedbirini kaybederek nereye varacağını bilmez hâldedir.” (MSD 146).

Ger Hüseyñi köñli şaydın avlamas ol bağrı taş / Bu meseldür kim kēyik bolmas işengen tağ üze “O taş bağırlı (merhametsiz sevgili) Hüseyñi’nin gönlünü avlamaz. Bir meseldir ki geyik dağda zahmet çekmez.” (HBD 168/7).

Ķetar ham bolsa ol maħallda betaraddudrak keter bolur “Eğer gitmek gerekirse oradan daha az tereddütle gidilebilir.” (BN I 43b/23).

Faķır ve nā-murādılıķda közige źa’f tārī boldı, andağ kim néme Ķormes boldı “Fakirlik ve yoksulluk sebebiyle gözüne hastalık arız oldu, öyle ki hiçbir şey görmez oldu (göremedi).” (MN I TR668a/13).

1.2.14. Sıfat-fiillerle “niyet, istek” ifade eden birleşik fiiller oluşturmak

Bara bara él yahşularının kızları ve ħātūnlarığa zūr ħala başladı érse Oğuz éli yığılıp öltürür boldılar “Yavaş yavaş halkın ileri gelenlerinin kızları ve hanımlarına zor kullanmaya başlayınca Oğuz halkı bir araya gelip öldürmeye kalkıştılar.” (ŞT 94b/15-16).

1.2.15. Sıfat-fiillerle "tahmin" ifade eden birleşik fiiller oluşturmak

Ol Hindüstānda bolğan kişidür, tā aña taḥkīk bolmağay bitimemiş bolğay "O, Hindistan'da yaşamış kişidir, incelemeden yazmış olamaz." (HM T762b/6).

Ma'şuk iştiyākıdın ḥayāl kılmuş bolğay kim anı körgeç fiğāni cāndın burun çıkķay ve cāmı ḥod reşkdin fiğānıdın burun çıkķanı garīb edā tapıpdur "Sevgili özleminden hayal etmiş olacak ki onu görünce figanı canından önce çıkacak ve canının kıskançlıktan figandan önce çıkması garip eda bulmuştur." (MN I TR690b/9).

Köç uzap kitkendin soñ şāyed bir némerse kalğan bolğay tēp yurtķa bardı "Göç uzaklaşıp gittikten sonra, belki bir şeyler kalmıştır, diye yurda gitti." (ŞT 102a/1).

H'āce andaķ şeh-kārlar ol ta'āmnı yémekte körgüzmiş bolğay kim alarğa bu rubā'ını ayturğa bā'ış bolmuş bolğay "Hoca o yemeği yemekte öyle çekinmiş, bahane göstermiş olacak ki onların bu rubaiyi söylemelerine sebep olmuş olacak." (HM T761b/16-17).

H'āce Dihdār andın kim farṭ-ı iştihādur ol uça ta'rīfide andaķ mübālağa kılmuş bolğay kim alarğa andın ḥ'ācenin rağbeti belki artuğrak tama'ı ma'lūm bolmuş bolğay, demiş bolğaylar kim otur ve meşgūl bol "Hoca Dihdar, iştahı fazla olduğundan o budun tarifte öyle mübalağa etmiş olmalı ki onlara Hocanın isteğinin, belki daha da fazla tamahının olduğu malum olmuş olacak (olmalı), otur ve ye demiş olacaklar (olmalı)." (HM T761b/15-16).

1.2.16. Sıfat-fiillerle gelecekte gerçekleşme ihtimali olan bir durumu ifade eden birleşik fiiller oluşturmak

Ger felek başķa tutar bolsa méni dil-dārdın / Bu tirigликтin ölüm v'allāh u bi'llāh yaḥşırak "Eğer felek beni sevgiliden ayırırsa Allah'a ant olsun ki ölüm böyle yaşamaktan daha iyidir." (GD 1397).

H'āce evşāfımı kişi bitir bolsa 'alā ḥaddini kitāb bitimek kirek "Hāce'nin özelliklerini insan tamamen yazacak olsa ayrıca bir kitap yazması gerekir." (MN I TR660b/13).

Āḥır bī-gāne tēp giryān eşikiñdin qavar bolsay / Küler yüz körgüzüp evvel kişini āşinā kılma "Sonunda yabancı diyerek ağlar hâlde eşikiñden kovduktan sonra önce güler yüz göstererek bir kimseyi kendine aşına kılma!" (MSD 438).

Keter ham bolsa ol maḥallda betereddüdraķ keter bolur "Eğer gitmek gerekirse oradan daha az tereddütle gidilebilir." (BN I 43b/23).

Saḥāda mevc urar bolsa bir éli baḥrın / Nişār éter ayaķı ize dūrlerin deryā "Cömertlikle elinin deryası dalgalansa (bağışta bulunsa) deniz ayağının altına incilerini saçır." (MSD 338).

Ya'nī her kişi kim yarım kün Cüneyd bile şöḥbet tutmuş bolsa andın terk-i edeb kılmegey "Kim Cüneyt ile yarım gün sohbet etse onun yolundan ayrılamaz." (NMŞF Ü50a/7).

Uluşķa toy bérür bolsay koyup altın kümüş girde / Muraşķa 'yinçüler birle felektin ikki ḥ'ān kēldi "Altın ve gümüş paralar saçarak halka ziyafet versen, felektin kıymetli incileriyle süslü (dolu) iki sofraya otur." (MSD 94).

Néçe hicrân sāğarının dem-be-dem özdin baray / Vaşl cāmın ger tutar bolsañ leb-ā-leb sıpkaray “Nice ayrılık kadehiyle zaman zaman kendimden geçeyim. Eğer kavuşma kadehi **elime geçerse** kana kana içeyim.” (HBD 192/1).

Her kim aşımın ağzığa alsa / Kanar ol sa’āt usağan bolsa “Her kim değerli kürkümü ağzına alsa, **susamış olsa** o anda kanar.” (MM 48).

1.2.17. Sıfat-fiillerle gelecekte gerçekleşme ihtimali olan bir durumun sonucuna işaret etmek

Hasretinidin dem-be-demdür kim kéçer-mén dünyādın / Çün öler-mén bārī körmiş bolğa-mén dīdār kél “(Ey) sevgili, senin hasretinle her an ölüme gidiyorum. Bari (bir kez olsun) gel de seni **görmüş olayım**.” (GD 1553).

1.2.18. Sıfat-fiillerle geçmişte gerçekleşmiş ya da gerçekleşmemiş bir durumun sonucuna işaret etmek

Agar yaman iş kılmagan bolsa bu kötergenlerni be-ḥ’āst müteḥarrık kılar “Eğer fenalık **yapmamış ise** kimildamaz.” (BN II 134a/9).

1.2.19. Sıfat-fiillerle “geçmişte kalmış, gerçekleştirilmesi imkânsız” bir durumu ifade etmek

Bu matla’ fakīrniñ bir matla’ı mukābeleside tüşüptür kim eger burunrak ayılmış bolsa érđi fakīr hergiz öz matla’ını hem aytağay érđim; ayılmış bolsam hem bitimegey érđim “Fakirin bir matlana karşılık söylenen bu matla, eğer daha önce **söylenmiş olsaydı** fakir asla kendi matlaımı söylememiş olacaktım, **söylemiş olsaydım** bile yazmamış olacaktım.” (MN I TR690a/19-20).

Sonuç

Çağatay Türkçesi, gerek söz varlığı gerekse kelimelerin kullanım özellikleriyle Türk dilinin oldukça verimli bir dönemini oluşturmaktadır. Bu dönemde yazılmış eserlere bakıldığında kelimelerin, özellikle de fiillerin çeşitli aktarmalar, anlam genişlemeleri sonucu sözlük anlamlarıyla ilişkili farklı anlamlarda kullanıldığı, farklı kavramlara gönderme yaptığı görülmektedir ki bu durum, dilin zenginliği ve işlenmişliği açısından oldukça önemlidir.

Türkçede kullanım sıklığı yüksek olan fiillerden biri de *bol-* “olmak” fiilidir. Bu fiilin Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmış eserlerde esas fiil olarak temel anlamının dışında farklı anlamlarda kullanıldığı; yardımcı fiil olarak oluşturduğu birleşik yapılara türlü anlam incelikleri kazandırdığı görülmüştür. Bu noktadan hareketle *bol-* “olmak” fiilinin Çağatay dönemi eserlerindeki çok anlamlı yapısının incelendiği çalışmada, söz konusu fiil, esas ve yardımcı fiil olarak ayrı iki başlık altında değerlendirilmiştir. Fiilin esas fiil olarak yirmi bir farklı anlamı tespit edilmiştir. Diğer yandan *bol-* “olmak” fiili, yardımcı fiil olarak isim, mastar, sıfat-fiil ve zarf-fiillerle *isim+bol-*; *-mAK bol-*, *-mAKÇI bol-*; *-(I/U)p bol-*, *-sA bol-*; *-Ar bol-*, *-Ur bol-*, *-mİş bol-*, *-GAn bol-*, *-mAs bol-* şeklinde yapılar oluşturmuş, oluşan bu yapılara çeşitli anlam incelikleri katmıştır.

Örneklerin Alındığı Eserler ve Kısaltmaları

- BN I: TEKİN, Şinasi – ALPAY-TEKİN, Gönül (1993). *Zahiruddin Muhammad Babur Mirza Bâburnâme I. Kısım Çağatayca Aslı. Abdurrahim Hanhanan'ın Farsça Tercümesi ve İngilizcesi*, Harvard.
- BN II: TEKİN, Şinasi – ALPAY-TEKİN, Gönül (1993). *Zahiruddin Muhammad Babur Mirza Bâburnâme II. Kısım Çağatayca Aslı. Abdurrahim Hanhanan'ın Farsça Tercümesi ve İngilizcesi*, Harvard.
- BN III: TEKİN, Şinasi – ALPAY-TEKİN, Gönül (1993). *Zahiruddin Muhammad Babur Mirza Bâburnâme III. Kısım Çağatayca Aslı. Abdurrahim Hanhanan'ın Farsça Tercümesi ve İngilizcesi*, Harvard.
- BV: TÜRKAY, Kaya (2002). *'Alî-Şîr Nevâyî Bedâiyü'l-Vasat Üçüncü Dîvân*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÇGT: BERBERCAN, Mehmet Turgut (2011). *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul.
- ÇKT: KAÇALIN, Mustafa (1990). *Çiñgiz Kağan Târîhi Çevirisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- FK: KAYA, Önal, (1996), *'Alî Şîr Nevâyî Fevâidü'l-Kiber*, Ankara: TDK Yayınları.
- FŞ: ALPAY-TEKİN, Gönül (1994). *Alî Şîr Nevâyî, Ferhâd ü Şîrîn*, Ankara: TDK Yayınları.
- GD: ERDEM UÇAR, Filiz Meltem (2015). *Gedâyi Divânı İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- HBD: YILDIRIM, Talip (2010). *Hüseyn Baykara Divânı İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, İstanbul: Hat Yayınevi.
- HHD: TOPARLI, Recep (1998). *Harezmlî Hâfîz'in Divânı İnceleme-Metin-Tıpkıbasım*, Ankara: TDK Yayınları.
- HM: ABİK, Ayşehan Deniz, (2006). *'Alî Şîr Nevâyî Hamsetü'l-Mütehâyirîn Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- KMD: ALPARSLAN, Ali – ERASLAN, Kemal (2012). "Kâmrân Mîrzâ Divânı II", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 26, s. 11-78.
- LD: KARAAĞAÇ, Günay (1997). *Lutfî Divânı (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Ankara: TDK Yayınları.
- LM: ÇELİK, Ülkü (1996). *Alî-Şîr Nevâyî Leylî vü Mecnûn*, Ankara: TDK Yayınları.
- ML: BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema (1996). *'Alî Şîr Nevâyî Muhâkemetü'l-Lugateyn İki Dilin Muhakemesi*, Ankara: TDK Yayınları.
- MM: ABİK, Ayşehan Deniz (2005). *Meyveler Münazarası Doğu Türkçesi*, İstanbul: Seçkin Yayınevi.
- MN: AŞCI, Ufuk Deniz, (2010). *Mîrzâ Aḥmd bin Mîrzâ Kerîm Mûsâ-nâme İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım*, İstanbul: Palet Yayınları.
- MN I ERASLAN Kemal (2001a). *Alî Şîr Nevâyî, Mecâlisü'n-Nefâis I (Giriş ve Metin)*, Ankara: TDK Yayınları.
- MSD: ERASLAN, Kemal (1999). *Mevlâna Sekkâki Divânı*, Ankara: TDK Yayınları.
- MZE: GÖZÜTOK, Avni (2008). *Haydar Tilbe Mahzenü'l-Esrâr*, İstanbul: Fenomen Yayınları.
- NMŞF: ERASLAN, Kemal (1996). *Alî-Şîr Nevâyî Nesâyimü'l-Mahabbe Min Şemâyimü'l-Fütüvve I Metin*, Ankara: TDK Yayınları.
- NŞ: KARAÖRS, Metin, (2006). *Alî Şîr Nevâyî, Nevâdirü'ş-Şebâb*, Ankara: TDK Yayınları.
- ŞHD: KARASOY, Yakup (1998). *Şiban Han Divânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, Ankara: TDK Yayınları.
- ŞMM: FİDANCI, Mahmut (1994). *Şâh Meşreb Menâkıb-nâmesi (İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ŞT: KARGI ÖLMEZ, Zuhâl (1996). *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, İstanbul: Simurg Yayınları.

Kaynakça

- ACARLAR, Kevser (1969). "Olmak Fiilinin Özellikleri". *Türk Dili Dergisi*, XX/216, s. 714-718.
- AĞCA, Ferruh (2007). "Maniheist ve Budist Türkçe Metinlerde Fiil+-mAk+İyEk bol- Yapısı Üzerine", *Türkbilgi*, 14, s. 3-21.
- AKSAN, Doğan (1978). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*. Ankara: Erol Ofset Matbaacılık.
- AKSAN, Doğan (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yayınları.
- AKSAN, Doğan (2004a). *Türkçenin Sözcük Bilimi Türk Dilinin Sözcükbilimiyle İlgili Gözlemler; Saptamalar*, Ankara: Engin Yayınevi.
- AKSAN, Doğan (2004b). *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*, İstanbul: Multilingual.
- AKSAN, Doğan (2009). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Engin Yayınevi.
- ARAT, Reşit Rahmeti (2000). *Baburnâme Babur'un Hâtıratı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ASLAN, Sema (2012). "Türkiye Türkçesinde Ol- Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri", *Bilgi*, 63, s. 11-30.
- AY, Özgür (2011). "Ol- Fiilli ile Yapılan Birleşik Çekimler ve Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Kullanımı Üzerine", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, s. 659-671.
- BULUT, Gülşah (2014). *Tarihi Türkiye Türkçesinde Perifrastik Fiil Yapıları (olmak Yardımcı Fiilli ile Kurulan Birleşik Çekim Yapıları)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- CERİTOĞLU, Murat (2013). "Er- ve Bol- Ana Yardımcı Fiilleriyle Oluşturulan Birleşik Eylemlerin Kılınışı Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 10/4, s. 153-164.
- ECKMANN, Janos (1959). "Çağataycada Yardımcı Cümleler", *TDAY-Beleten 1959*, s. 27-58.
- ERASLAN, Kemal (2001b). *Ali Şir Nevayî Mecâlisü'n-Nefâyis II (Çeviri ve Notlar)*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERGÖNENÇ, Dilek (2005). "Nogay Türkçesinde Sıfat-Fiillerle Kullanılan Bol- Fiilinin İşlevleri", *Karadeniz Araştırmaları*, 10, s. 148-156.
- ERKMAN AKERSON, Fatma (1997). *Anlam Çeviri Karşılaştırma, Bizim Dilimizden Öteki Dile-Öteki Dilden Bizim Dilimize*, İstanbul: ABC Kitabevi.
- KARAĞAÇ, Günay (2013). *Anlam (Anlam Bilimi ve İletişim)*, İstanbul: Kesit Yayınevi.
- KARABACAK, Esra (2004). "Olmak Fiili Üzerine". *Zeynep Korkmaz Armağanı*, Ankara: TDK Yayınları, s. 235-248.
- KARABEYOĞLU, Adnan R. (2007). "Orhun Yazıtları'nda Bol- ve Er- Fiilleri Üzerine", *TÜBAR XXII*, s. 87-100.
- KAŞGARLI, Raile Abdülvahit (2014). "Bol- Fiilinin Yeni Uygurcadaki İşlevi Üzerine". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 51/51, s. 95-135.
- KORKMAZ, Zeynep (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- MAYEMEROVA, Aynur (2004). "Kazak Türkçesinde Fiil+Sıfat-fiil Ekleri+Bol- Yardımcı Fiilli Kuruluşundaki Tasvir Fiilleri", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 20-26 Eylül 2004*, II, s. 2055-2064.
- ÖZMEN, Mehmet (2000). "Olmak Fiilli ile Kurulan Birleşik Fiil Çekimleri Üzerine", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, 2, s. 1417-1426.
- SAUSSURE, Ferdinand de (1976). *Genel Dilbilim Dersleri 1*, (çev. Berke Vardar), Ankara: TDK Yayınları.

- TANÇ, Mustafa (2005). “Çağdaş Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinde Bol- Yardımcı Fiilinin İktidar veİmkan Bildirmesi Üzerine”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 2009, 19, s. 81-101.
- TEKİN, Talat (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.
- TURAN, Zikri (1996). “Eski Anadolu Türkçesinde Ol- Cevherî Fiili”, *TDAY-Belleten* 1999, s. 265-289.
- TURGUNBAYER, Caştegin (2008). “Kırgız Türkçesinde Bol- Fiilinin İşlevleri ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları”. *Türkbilgi* 15, s. 126-135.
- ULLMANN, Stephen (1959). *The Principles of Semantics*, Oxford: Basil Blackwell.
- ULUHAN, Özalan (2014). “Türk Dilinin Çağdaş Diyalektlerinde Cevherî Ek Fiil Olarak (B)o(l)-Fiili”, *TÜRÜK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3, s. 6-31.